

VAZDUŠNODESANTNE SNAGE U NUKLEARNOM RATU

Mada je pojava nuklearnog naoružanja izazvala duboke promene u taktičkim načelima većine armija, iznenađuje činjenica da se malo stvari izmenilo u načelima upotrebe vazdušnodesantne divizije. Istina je da su se od završetka II svetskog rata naovamo u znatnoj meri povećale njena pokretljivost i vatrena moć, ali su opšti pogledi i način izvođenja vazdušnog desanta ostali približno isti kao i pre 20 godina. Po mišljenju ovog autora¹, za to postoji prilično jednostavno objašnjenje: odbrambena sposobnost svakog vazdušnodesantnog bataljona na prednjem kraju položaja ograničena je na 3 do 6 km, što zavisi od zemljišta i neprijatelja.

Pošto zauzima relativno malu prostoriju, vazdušnodesantni mostobran predstavlja krajnje osetljiv cilj za atomski udar. Ova činjenica nameće pitanje da li u slučaju nuklearnog rata, sadašnja načela za upotrebu vazdušnodesantne divizije, u cilju stvaranja i odbrane jednog vd-mostobrana, mogu i dalje da važe? Autor smatra da je odbrana bilo kakvog vd-mostobrana u nuklearnom ratu nemogućna. Velika koncentracija trupa kod vd-mostobrana ne može se smanjiti, sem ako se ne proširi njegov spoljni obim, što opet može imati opasne posledice. Kao rezultat ovoga, svaki atomski projektil koji neprijatelj ubaci na vd-mostobran naneće ogromne gubitke kako borbenim trupama tako i jedinicama podrške i službi.

Protivnički komandant u čijoj se pozadini nalazi vd-divizija u odbrani na vd-mostobranu može uvek dobiti tačne podatke o rentabilnim ciljevima, kao i za korekturu vatre. On može da grupiše oklopne ili mehani-

---

U američkom časopisu Military Review, u broju 1/1964. godinu, objavljen je pod gornjim naslovom članak majora belgijske armije Rože Ardena. Posle njegovog objavljivanja, uredništvo časopisa otvorilo je diskusiju o toj temi, tražeći da zainteresovani pojedinci iznesu na stranicama časopisa svoja mišljenja o tome. U brojevima 9 i 10/1964. istog časopisa objavljena su još tri članka na ovu temu od autora iz raznih armija. S obzirom na interesantnost pitanja i problema iznetih u ovim člancima, pokušaćemo da konfrontiramo njihova gledišta, odnosno da prikazemo njihova »za« i »protiv« u odnosu na upotrebu vazdušnodesantnih snaga u eventualnom nuklearnom ratu.

¹ Airborne Forces in Nuclear War, by Major Roger F. Hardenne, Belgian Army, Military Review, SAD, januar 1964. god.

zovane snage i da sa njima udari u trenutku koji on izabere, da atomskim projektilom stvori otvor na periferiji mostobrana i postigne odlučujući uspeh još pre nego što komandant vd-divizije može da reaguje. Manji vd-mostobrani koje ostvaruju brigada ili bataljon, još su osetljiviji; veliki deo odbrambenih snaga na njima može lako da bude uništen samo jednim atomskim udarom. To bi, na primer, bio slučaj ako bi vd-bataljon koji je dobio zadatak da zauzme i brani neki važan komunikacijski čvor, ubrzo posle iskrcavanja bio neutralisan ili uništen neprijateljevim atomskim udarom.

Iako je uveren da vd-divizija nije više u stanju da brani vd-mostobran u eventualnom nuklearnom ratu, autor je mišljenja da se vd-jedinice mogu upotrebljavati u neprijateljevoj pozadini radi potpomaganja napredovanja sopstvenih trupa sa fronta. Samo on smatra da bi se one najbolje mogle iskoristiti ako bi se njihova upotreba planirala na drugi način. Vazdušnodesantne jedinice trebalo bi da neprijatelju onemoguće kontrolu nad većim delom njegove pozadine ili, na primer, da mu onemoguće organizovanje nekog odbrambenog položaja u dubini odbrane, pozadi neke vodene prepreke.

Operacija ovakve vrste zahteva centralizovano planiranje i kontrolu a decentralizovano izvođenje. Potčinjenim komandantima treba odrediti sektore u okviru kojih će vd-jedinice jačine čete ili voda zauzimati važne zemljišne objekte, blokirati puteve i drumove u svim pravcima, uznemiravati neprijatelja i ometati pokrete njegovih jedinica. Dejstva ovih jedinica, ističe autor, mogu biti uspešna samo ako se izvode po zemljištu na kome brda, šume i kuće nude dobru zaštitu i omogućuju prikrivanje, a istovremeno predstavljaju prepreke za kretanje neprijateljevih oklopnih ili mehanizovanih trupa. Stoga zemljište treba vrlo brižljivo birati. Vd-jedinice treba da izbegavaju blisku borbu sa neprijateljem. Zemljišne objekte ni po koju cenu ne treba braniti. Od suštinskog značaja su pokretljivost i elastičnost. Iako ovakve male vd-jedinice treba da imaju laka vozila i helikoptere za nošenje težeg oružja i radi olakšanja pokreta rezerve, one prvenstveno treba da se kreću pešice.

Elastičnost je potrebna ne samo u radu vojnika, već i u glavama starešina. Vođenje borbe u ovakvim teškim uslovima zahteva od komandanta da se brzo i uspešno prilagođavaju stalnim promenama situacije. Svakako da je potrebno sprovesti mnoge izmene u sadašnjoj organizaciji vd-divizije kako bi odgovorila zadacima prema ovakvim koncepcijama — kada se ne koriste tenkovi, artiljerija i teška oprema.

Prema jednoj drugoj koncepciji, vd-snage bi mogle da se upotrebljavaju široko rasturene u malim grupama u dubini pozadine. Da bi se bolje razumeli mogućni sudar i borba, autor uzima pretpostavku da će neprijateljevi vd-snage dobiti zadatak da, dejstvujući u malim grupama od po 5 ljudi, uznemiravaju pozadinu, seku glavne puteve za snabdevanje, napadaju iz zasede pojedina vozila ili manje grupe vozila, napadaju centre veze, štabove, slagališta, baze, aerodrome, pozadinske jedinice i ruše naftovode i stalne žične linije. Poznato je koliko starešine borbenih jedinica vode računa o bezbednosti pozadinskih rejlona baš zbog te stalne pretnje od napada vazdušnodesantnih, partizanskih ili ubačenih jedinica. Stoga se kod velikih operativnih jedinica često određuju posebne borbene snage za obezbeđivanje pozadinskih rejlona. Načelno se za to određuju laki oklopni puk ili bataljon, zbog njihove pokretljivosti, vatrene moći i dobrih sredstava veze.

Autor zatim pretpostavlja da neprijatelj može odrediti svoje vd-jedinice da zauzmu i brane neki važan zemljišni objekat. Tada će braniočeve borbene snage koje imaju zadatak da obezbeđuju pozadinski rejon, moći da uz podršku atomskog udara ili konvencionalne vatre neutrališu ili unište ove neprijateljeve vd-jedinice. Međutim, ova pretpostavka može biti i pogrešna. Kako će braniočeve snage reagovati ako su neprijateljeve vd-jedinice obučene da dejstvuju u malim grupama, široko rasturenim po zemljištu koje one izaberu? Autor smatra da ovakve vd-jedinice mogu biti organizovane i upotrebljene u jačini odeljenja ili voda i to:

u jačini odeljenja koje se sastoji od 5 vojnika, a naoružano je jednim oruđem tipa bazuke i sa četiri automatske puške iz koje se mogu ispaljivati po i pp-bombe; svako odeljenje održava vezu sa svojim komandnirom voda pomoću lake prenosne radio-stanice;

u jačini voda koji se sastoji od 6 vatrenih i jednog komandnog odeljenja; vodovi treba da održavaju vezu sa štabom na sopstvenoj teritoriji, od koga primaju i zadatke; svaki vod dejstvuje samostalno i odgovoran je za dejstvo na određenom sektoru. Komandir voda daje zadatke svakom odeljenju preko radio-stanice ili kurira. Nijedno odeljenje ne treba da zna tačno mesto komandira voda. U nedostatku naređenja i zadatka, odeljenje treba da dejstvuje po sopstvenoj inicijativi. Moguće je takođe da svako odeljenje dejstvuje samostalno, neposredno pod komandom štaba na sopstvenoj teritoriji. Površina na kojoj dejstvuje jedan vod može da iznosi oko 150 km².

Čitav vod treba da bude bačen ili spušten noću i u jedan rejon. Posle iskrcavanja (spuštanja) i prikupljanja opreme, svako odeljenje odlazi samostalno u određeni rejon. Ono nosi potrebnu opremu, hranu, municiju i rezervu za 4 do 5 dana borbe.

Vazdušnodesantne jedinice retko će dejstvovati u rejonima gde se nalaze neprijateljeve pokretne jedinice; one treba da dejstvuju u neprijateljevim pozadinskim rejonima gde mogu da postignu najveće rezultate.

Da bi ovu koncepciju upotrebe vd-jedinica slikovitije objasnio, autor uzima kao primer jednu taktičku situaciju i prikazuje mogućnu upotrebu vd-jedinica u njoj. U pozadinski rejon sopstvene oklopne divizije koja se nalazi u ulozi osiguravajućih delova korpusa, neprijatelj je spustio vazdušni desant. Oklopna divizija ima u prvoj borbenoj liniji tri brigade. Neprijatelj bi u ovom vazdušnom desantu najverovatnije upotrebio 6 vodova. U svakom pozadinskom rejonu brigade dejstvovao bi po jedan vod, znači ukupno 3 voda, dok bi ostala 3 voda dejstvovala u pozadinskom rejonu divizije. U svakom vodu bi 3 odeljenja mogla da dobiju zadatke da seku glavne puteve snabdevanja, s tim da svako dejstvuje samostalno, brižljivo birajući mesta za zasede i pripremajući ih tako da se izbegne njegovo otkrivanje; posle napada na neko izdvojeno vozilo ili manju grupu vozila, odeljenje bi brzo nestajalo na neko sigurno mesto. Posle izvesnog vremena ova odeljenja bi se vraćala i ponovo pripremala nove zasede na putevima snabdevanja. Ostala 3 odeljenja u svakom vidu aktivno bi izviđala i otkrivala neprijateljeva KM, skladišta materijala, centre veze, artiljerijske VP i mesta atomskih lansirnih uređaja, posle čega bi ih samoinicijativno napadala. Za vreme kretanja i izviđanja, ova odeljenja bi strogo trebalo da vode računa da ne budu otkrivena. Napad bi vršila iznenadno, naročito

noću. i ako ne bi mogla da se približe dovoljno objektu napada, zasipala bi ga vatrom iz bazuka i pušcanim bombama. Za vreme izviđanja odeljenje može povremeno da pripremi zasedu na nekim sporednim putevima, naročito na prilazima ili izlazima sa KM. U svakom slučaju napadi se izvode žestoko, silno i vrlo brzo. Po izvršenom zadatku odeljenje se brzo udaljava sa tog mesta.

U ovom primeru autor hoće da istakne da je osnovni zadatak vd-jedinica bio uznemiravanje neprijateljeve pozadine, a ne borba i uništavanje borbenih jedinica. Mehanizovane i oklopne jedinice zahtevaju svakodnevno ogromnu količinu materijala iz pozadine. Može se zamisliti situacija ovih jedinica kada su njihove snabdevačke kolone stalno izložene napadu, a njihova se mnogobrojna vozila uništavaju iz zasede, odnosno kada su njihovi glavni putevi snabdevanja stalno seku i prekidaju. Osim toga, kakav će biti moral snabdevačkih jedinica u pozadinskom rejonu? Pozadinske starešine i jedinice više će se baviti obezbeđivanjem pozadine nego izvršavanjem svojih snabdevačkih zadataka.

Kao dobar primer ovakve koncepcije upotrebe vd-snaga autor navodi da su Nemci u decembru 1944. godine, odmah sa početkom svoje protivofanzive u belgijskim Ardenima, spustili u pozadinu američke 1. armije oko 800 padobranaca. Istovremeno su pod komandom pukovnika Skorcenija ubacili kroz američke položaje specijalne grupe boraca. Međutim, nemački padobranci nisu bili dobro obučeni. Većina je ranjena pri spuštanju, dok ostali, suviše raštrkani i bez dovoljno borbenog morala, nisu ni pokušavali da izvrše svoj zadatak. Većina boraca u sastavu ovih Skorcenijevih specijalnih grupa uništena je ili zarobljena još na početku borbe.

Pa i pored svega ovoga, samo saznanje da se nemački borci nalaze u pozadini njihovih jedinica, izazvalo je jednu vrstu panike među američkim vojnicima. Bile su preduzete vanredne mere predostrožnosti i veliki broj američkih vojnika, koji je bio toliko potreban na frontu, zadržan je u pozadini radi zaštite i obezbeđivanja važnih objekata.

Kakve mere treba preduzeti prilikom suprotstavljanja ovakvim malim vd-jedinicama? Autor smatra da odgovor nije baš tako lako dati. On bi, po njegovom mišljenju, mogao i ovako da glasi: treba preduzeti odbrambene mere kako bi se obezbedila sva KM, centri veze i pozadinski objekti, obezbediti snabdevačke kolone, zabraniti svako kretanje izolovanih vozila i brižljivo pročešljati, pre pokreta svake kolone, obe strane glavnih puteva snabdevanja. Međutim, da bi se izvršili svi ovi zadaci, postavlja se pitanje koliko je za sve ovo potrebno ljudi? Ne može se danas ni zamisliti snabdevačka kolona koja se kreće brzinom običnih pešaka, zaduženih da pročešljavaju obe strane puta po nekom teškom i pošumljenom zemljištu.

Autor je mišljenja da bi, pored defanzivnih, trebalo preduzeti i neku vrstu ofanzivnih i aktivnih mera kako bi se neutralisale ili uništile takve male vd-jedinice. Međutim, za ovo je potrebno prethodno otkriti takve jedinice. One su svuda i nigde, stalno se kreću preko brdovitog i pošumljenog zemljišta, ne koristeći pri tome nikad puteve ili staze. U izveštajima koji stižu u KM govori se da se padobranci nalaze gotovo na svakom mestu. Strah i panika uvećaće još više njihov broj. Svi civili biće sumnjivi zbog toga što se pri izviđanju padobranci neće ustezati da nose i civilno odelo. Helikopteri su gotovo nekorisni u otkrivanju malih grupa vojnika koje se kriju u gustim šumama. Kada se odeljenje padobranaca i otkrije, posta-

vlja se pitanje kako mu se približiti, a da ono to ne primeti. Ako je to odeljenje bilo u pokretu, da li će produžiti kretanje u istom pravcu? Gde mu se može postaviti zaseda i ono uništiti?

Zbog svega ovoga snage određene za obezbeđivanje pozadine treba vrlo brižljivo rasporediti po celom pozadinskom rejonu. Tenkovi, oklopni transporter i kamioni mogu vrlo lako da upadnu u zasedu i da budu uništeni neposrednim gađanjem sa nekog uzvišenja.

Jedinica koja se bori na prednjem kraju položaja ne može uspešno da izvrši svoj zadatak ako se stalno ne snabdeva iz pozadine. Osiguranje pozadinskog rejona je od prvenstvene važnosti i da bi se on obezbedio od dejstava široko rasturenih neprijateljevih vd-jedinica, branilac treba da odvoji velike snage radi neutralisanja ili uništavanja tih vd-odeljenja. Ako komandant pozadinskog rejona tako ne postupi, svaki pokret iz pozadine prema frontu može da bude ozbiljno ometen. Neprijatelj će u tom slučaju stalno raspolagati podacima o rasporedu važnih objekata. Osim toga, može se desiti da čak i borbene jedinice sa fronta vode borbu kako bi otvorile sebi put za povlačenje, a poznato je da i uništen prednji tenk na pogodnom mestu može da spreči pokret cele kolone.

Male grupe dobro obučeni i dobro naoružani padobranaca mogu da dejstvuju duže vreme u neprijateljevoj pozadini prikriveno i relativno bezbedno. Sve dok dejstvuju široko rasturene, te male vd-jedinice predstavljaju teško primetan cilj za neprijateljeve vrlo pokretne oklopne i mehanizovane jedinice.

Na kraju članka autor ističe da zbog postizanja ovakvih rezultata sa padobrancima, oni treba da budu dobro obučeni i organizovani u male specijalne vazdušnodesantne jedinice. Njihova obuka treba da bude naporna i duga, ali će zato krajnji rezultati biti od neprocenjive važnosti.

Major američke armije Čarls Džilis u članku »Budućnost vazdušnodesantnih snaga«² iznosi svoje mišljenje o upotrebi vd-snaga koje se razlikuje od pogleda prethodnog autora; njegova razmatranja uglavnom se kreću u okviru perspektive i mogućnosti upotrebe vd-divizije. On polazi od toga da se sve više čuje mišljenje da je danas, sa pojavom atomskog naoružanja i raznih tipova raketa i projektila, »svršeno sa vd-divizijom«. Autor smatra da su ovakva mišljenja neosnovana i da mu ona liče na povike posle pojave masovne mitraljeske vatre, kada se govorilo kako pešadija neće više moći opstati na bojištu, ili ona mišljenja da je svršeno s oklopnim snagama posle pojave raznih po-ručnih bacača i po-vođenih raketa. Ovakve tvrdnje su se, kao što je poznato, iz mnogobrojnih razloga pokazale pogrešnim.

Kada se danas govori o tome kakvu ulogu vd-divizija može imati u nuklearnom ratu, onda se, prema mišljenju autora, sve više pojavljuje tendencija da se o tome govori samo u opštim crtama, a ne i u detaljima. Ukoliko kritičari vd-divizije budu suviše često ponavljali ove svoje opšte tvrdnje, postoji bojazan da one budu i prihvaćene kao stvarne činjenice. Međutim, autor čvrsto veruje da do toga neće doći, jer je poznato da je najteže voditi objektivnu diskusiju kada samo opšte tvrdnje služe kao osnova za nju. Jedna od njih je, na primer, da vd-divizija ne može da opstane

² *The Future of Airborne Forces*, by Major Charles A. Gillis, United States Army, *Military Review*, SAD, septembar 1964. god.

na vd-mostobranu pri aktivnoj upotrebi atomskih projektila, a druga — da je posle pojave veoma složenih raketa i projektila gotovo nemoguće spustiti vd-diviziju na neki cilj. Tvrdnje kao što su ove mogu da ubede samo neupućene. Oni, međutim, koji dobro poznaju stvari zahtevaju stvarne činjenice pre nego što prihvate jednu ili drugu tvrdnju.

Ako se tvrdi da vd-snage koje se prenose avionima srednjeg i jurišnog tipa i koje podržava odgovarajući broj ofanzivnih i defanzivnih aviona, ne mogu da stignu na cilj svog desanta zbog toga što neprijatelj raspolaže projektilima i raketama, može se isto tako tvrditi da je i sa samim vazduhoplovnim snagama svršeno.

Činjenice koje, po mišljenju autora, treba razmatrati jesu operativni uslovi koji postoje određenog dana i u određeno vreme. Treba znati gde je i kako raspoređena neprijateljeva pv-odbrana, rezultate koje je postigla sopstvena bombarderska avijacija pre izvršenja vazdušnog desanta, elektronske protivmere koje su preduzete protiv sistema neprijateljeve pv-odbrane, mogućnosti neprijateljevih vazduhoplovnih snaga, kao i sopstvenih radi postizanja i održavanja nadmoćnosti u vazduhu, u pojasu doletanja i iznad rejonu iskrcavanja. Tek kada je sve ovo poznato, i još prilično drugih stvari, može se početi sa procenom vd-snaga koje treba iskrcati na određeni cilj.

Sve ovo važi i za diskusiju da li vd-divizija može da opstane na vd-mostobranu pri aktivnoj upotrebi atomskih projektila ili ne. Treba prvo znati kako će se vd-snage i njihova sredstva rasporediti na vd-mostobranu, sa koliko atomskih projektila neprijatelj raspolaže, koliko se logično može očekivati da on od tih projektila upotrebi za tučenje vd-mostobrana i da li neprijatelj ima ograničenu količinu atomskih projektila za tučenje vd-mostobrana ili nema.

Vrlo pogrešna koncepcija, ističe autor, koju inače podržava veliki broj ljudi, jeste da će zadatak vd-divizije mačelno biti ograničen samo na zauzimanje i držanje nekog mosta ili grada negde u dubini neprijateljeve odbrane, da će se spajanje sa sopstvenim kopnenim snagama (obično oklopnim posle izvršenog proboja) izvesti u roku od tri dana, a da će za tih 72 časa vd-divizija okružiti određeni cilj i učvrstiti odbranu vd-mostobrana.

Može se dogoditi da vd-divizija u budućem ratu dobije ovakav zadatak. Međutim, ona može dobiti zadatak i da izvede vd-prepad, da zauzme neku ugroženu prostoriju, da izvrši nasilno izviđanje, da dejstvuje protiv neprijateljevih vd-snaga, da zauzme neku istaknutu bazu, da ojača neku drugu jedinicu ili obrazuje stratezijsku rezervu.

Svaki od ovih zadataka može se izvesti na više načina, zavisno od operativnih uslova i drugih okolnosti. Apsolutno je netačno tvrditi, ističe autor, da će vd-jedinica biti uvek velika, da će vd-divizija uvek obrazovati vd-mostobran, ili da će njen zadatak uvek trajati tri dana.

Može se dogoditi da pri izvršenju jednog zadatka vd-divizija dejstvuje na prilično velikoj prostoriji, veličine 160 sa 240 km, i da se to dejstvo odvija sa široko rasutim jedinicama, tako da ćete budu najveće borbene jedinice. Potrebno snabdevanje vršilo bi se iz divizijske baze koja bi se nalazila nešto dalje od prostorije na kojoj se vode borbe. S druge strane, možda se takav isti zadatak može najpovoljnije izvršiti obrazovanjem vd-mostobrana na kome bi se nalazila cela vd-divizija, na primer, oko jednog važnog komunikacijskog čvora.

Ovim autor hoće da istakne da vd-divizija može na više načina izvršavati određeni zadatak. Kada djeluje pri aktivnoj upotrebi atomskih projektila, naći će na specijalne probleme — uostalom, to će biti slučaj i sa svakom drugom divizijom. Može se reći da će vd-divizija u ovakvoj situaciji imati čak i izvesne prednosti. Ona se može spustiti na prostoriju od toliko velike važnosti za neprijatelja, na primer, na neku branu ili komunikacijski čvor, da ga to sprečava da protiv nje upotrebi atomske projekte. Ona može da osvoji zemljište takve prirode da će se efekat atomskih projektila jedva i osetiti. Može čak nastupiti i situacija u kojoj će neprijatelj proceniti da mu vd-divizija ne može ozbiljno ometati izvršenje njegovog glavnog zadatka i da zbog toga atomske projekte upotrebi po drugim ciljevima; najzad, on se može radije odlučiti da mostobran vd-divizije blokira, nego da rizikuje izvršenje glavnog zadatka time što bi išao na uništenje snaga vd-divizije.

Zatim autor prelazi na razmatranje situacije u kojoj bi se našao neprijatelj kada se u njegovoj pozadini vrši vazdušni desant. Vd-divizija će svoje snage izbacivati padobranskim i avio-desantom na većem broju rejona, rasturenih na prilično velikoj prostoriji. Biće to ne samo jedan ili dva, već 10 do 15 rejona iskrcavanja, od kojih će neki biti jačine vd-bataljona, a drugi vd-voda. Neposredno po iskrcavanju sve te snage odlaze na pogodne položaje radi organizovanja vd-mostobrana. Borbe se vode mestimično i to na većem broju tačaka. U to doba u neprijateljev štab pristižu protivurečni izveštaji. Otkrivanje ciljeva koji bi po svojoj veličini bili rentabilni za tučenje atomskim projektilima je teško, ako ne i nemoguće. Do dobijanja tačnih i sigurnih podataka, vd-divizija može već i da izvrši svoj zadatak, tako da neprijatelj bude suočen sa novim i verovatno težim problemima.

Prema autorovom mišljenju, upotreba vd-divizije u napadnim operacijama zasniva se na manevru, napadu i iznenađenju. Osim nje, ni jedna druga jedinica ne pruža komandantu veću slobodu akcije, veću elastičnost u načinu njenog izvođenja, veću mogućnost za ispoljavanje inicijative i brzu eksploataciju uspeha. Vd-divizija omogućava komandantu da napadne neprijatelja u vreme, na mestu i na način za koji je on potpuno nepripremljen. Nuklearni rat, ako ikad do njega dođe, izazvaće mnogo veći broj žrtava, ali će se isti osnovni zadaci, i pored svega toga, morati da izvršavaju. Rizici će i dalje nerazlučno biti vezani za svaku operaciju. Što se tiče vd-snaga, kao što je to uostalom slučaj i sa ostalim snagama, na komandantu ostaje da proceni sve činjenice koje mu stoje na raspolaganju prilikom donošenja odluke za izvršenje zadatka. On jedini treba da proceni i odluči da li će rezultati opravdati gubitke.

Autor zasniva svoje poglede o upotrebi vd-divizije u eventualnom nuklearnom ratu očigledno i na postojećim, opšte raširenim pogledima i mišljenju američkih vojnih krugova o mogućnostima i perspektivi upotrebe vd-snaga u nuklearnom ratu. Na ovo tvrđenje nas upućuju praktične mere koje se u američkoj armiji preduzimaju radi provere i potvrde takvih pogleda i stavova; pogotovu, formiranje opitne 11. vazdušnojurišne divizije, njen sastav i koncepcije njene upotrebe u eventualnom ratu.

Prema novoj koncepciji, pripreme vj-jedinica za napad vrše se u većoj dubini, tako da neprijatelj ne bude upozoren o predstojećem napadu na osnovu grupisanja trupa i pokreta vozila i oruđa. Komandant nije sada

više vezan za zemljište radi izbora pravca glavnog udara, već je slobodan u izboru mesta napada; to mu omogućava da izbegne neposredan napad na neprijateljeve odbrambene položaje i da zaobiđe sve zemljišne prepreke. Njegova prednost je i u tome što je u stanju da privuče svoje borbene trupe bliže objektu napada nego što je to mogao ranije, uz istovremenu jaku vatrenu podršku iz helikoptera i aviona naoružanih raketama po rejonu cilja. Trupe se u ovom slučaju iskrcavaju na objekat napada sveže i u taktičkim borbenim formacijama pre nego što neprijatelj ima vremena da se pribere od udara.

»Dok se koncepcija juriša iz vazduha zasniva na brzini akcije, iznenađenju i vatrenoj podršci pri napadu na dobro organizovanu odbranu, treba pretpostaviti da se još veća efikasnost može očekivati od ovakve koncepcije pri iskrcavanju trupa na objekte koje treba blokirati, odseći ili izolovati« — kaže se u jednom izveštaju komande američkih kopnenih snaga. Stvarna korist od ove koncepcije, po mišljenju jednog drugog autora,³ je u tome što pruža komandantu velike mogućnosti izbora dejstva, dok neprijatelja suočava sa velikim brojem neposrednih pretnji. On ne može više tako sigurno da nasloni svoj bok na neku prirodnu prepreku, njegova pozadina je izložena isto tako brzim napadima kao i njegov prednji kraj, on teško može da otkrije mesto poletanja jedinica, ili da tačno odredi gde će se one spustiti, kako bi brzo prebacio svoje snage i parirao ovaj udar; u stvari, neprijatelj je izgubio inicijativu jer je izgubio moć reagovanja.

U vj-diviziji avioni i helikopteri se nalaze u organskom sastavu i najmanjih jedinica. Tako komandant vazdušnoizviđačkog bataljona ima svoje izviđačke avione i delove za osiguranje koje može sam, prema dobivenim zadacima, da upotrebljava. Sanitetski bataljon ima u svom organskom sastavu avione i helikoptere za sanitetsko zbrinjavanje i evakuaciju ranjenika. Slična situacija je i u raketnom divizionu. Komandant divizije ima na raspolaganju i jednu avio-grupu iz koje dodeljuje avione onim jedinicama divizije kojima je to za izvršenje zadatka potrebno. Prema mišljenju komandanta vj-divizije, njeni zadaci su potpuno isti kao i svake druge obične divizije: »Ona je opremljena avionima i helikopterima samo sa jednom svrhom — da omogući borcu-pešaku da se približi i uništi neprijatelja što efikasnije. Avioni i helikopteri su samo sredstva koja komandant divizije koristi radi postizanja veće pokretljivosti i vatrene podrške od onih kojima raspolaže njegov protivnik.

Pukovnik danske armije M. Amtrup se gotovo u svemu slaže sa mišljenjem i pogledima belgijskog majora Rožea Ardena (na osnovu čijeg članka je i razvijena ova diskusija — prim. M. Đ.). On smatra da je svršeno sa velikim vd-divizijama, barem što se tiče njihove upotrebe u zapadnoj Evropi. U članku pod naslovom »Budućnost vazdušnodesantnih snaga«⁴ on prihvata mogućnost takvih situacija u kojima bi moglo doći do upotrebe manjih jedinica u pozadini neprijateljevog borbenog rasporeda. Međutim, on nalazi da ove male jedinice ne moraju obavezno da budu sastavljene od dobro obučanih padobranaca iz neke velike vd-jedinice.

³ *Assault by air*, by Vern Haugland, *Ordinance*, SAD, septembar — oktobar 1964. godine.

⁴ *The Future of Airborne Forces*, by Colonel M. Amtrup, Royal Danish Army, *Military Review*, SAD, septembar 1964. god.

Povećanje vatrene moći uvek je dosad dovelo do razređivanja vojnika u borbenom poretku, mada u tome treba naći ravnotežu između vatre i pokreta. U praksi, ovo nije uvek bio slučaj. Kao ilustraciju toga autor navodi da je Napoleon, sredstvima s kojima je u ono vreme raspolagao, umeo da pronađe pravu ravnotežu između vatre i pokreta. On je znao da koncentriše potrebnu vatrenu moć i ljudsku snagu na pravom mestu i u pravom trenutku i zbog toga je ostvarivao brze i odlučujuće pobeđe. Sto godina posle njega, razvoj naoružanja se odvijao mnogo brže nego taktička pokretljivost na bojištu. Izolučene cevi kod pušaka, artiljerijska oruđa sa ztvaračima, automatsko naoružanje, bezdimni barut i eksploziv doveli su do poremećaja ove ravnoteže. Do 1914. godine mitraljez je važio za nezamenljivo oruđe na bojištu zbog toga što vojnik, pešice ili na konju, nije bio u stanju da se tako brzo kreće da bi eksploatisao brešu koju je mitraljez stvarao u čvrstoj odbrambenoj liniji protivnikovog fronta. Postojala je uvek mogućnost da protivnik relativno brzo prikupi nekoliko mitraljeza i blokira proboj kroz ovakvu brešu.

Posledica pojave i usavršavanja mitraljeza bilo je dalje razređivanje vojnika na bojištu, tako da se od tada sve više primenjivala taktika desetine — male grupe vojnika, naoružane i automatskim oružjem. Između I i II svetskog rata razvoj taktičke pokretljivosti bio je u velikoj meri ubrzan sve većom upotrebom i usavršavanjem motora sa unutrašnjim sagorevanjem. Oklopna vozila i taktička avijacija omogućavali su izvođenje ofanzivnih operacija sve do postizanja konačnih odluka. Nemci su 1940. godine iznenadili svet svojim brzim poredama koje su postizali oklopnim divizijama i »štukama«, čime su ponovo uspostavili ravnotežu između vatre i pokreta. Francuzi su, s druge strane, gradili svoju doktrinu na iskustvima iz I svetskog rata. Verujući čvrsto u vatrenu moć, oni su svoje rovove, u obliku Mažino-linije, još produbljivali i jačali.

Danas postoji nuklearno oružje. Da li će se sada, pita autor, ponovo narušiti ravnoteža između vatre i pokreta, čime bi se onemogućilo grupisanje snaga potrebnih za uspešno izvođenje ofanzivnih operacija? Sledstveno ranijem iskustvu, preduzete mere radi smanjivanja efekta dejstva nuklearnog naoružanja svode se i sada, uglavnom, na još veće razređivanje jedinica na bojištu. Divizijama se sada dodeljuju zone 50 km po frontu i 80 km po dubini, čime se njihova operativna zona penje i na 4.000 km². Autor se ovde slaže sa mišljenjem majora Ardena da će u ovakvim uslovima biti dovoljno prostora u neprijateljevoj pozadini za upotrebu i dejstvo manjih jedinica.

Postavlja se, međutim, pitanje kako ove male jedinice prebaciti u rejone dejstva? Autor ne veruje da će ikada više doći do onako velikih vd-operacija kao što su bile one 1944. godine kod Nijmegena i Arnhema. Nekoliko stotina transportnih aviona u zgusnutoj formaciji predstavljajuće danas odličan cilj za protivnikove pv-rakete sa nuklearnim bojevim glavama. Ukoliko bi avioni leteli u dugačkom nizu jedan za drugim i u razmaku od 10 do 20 sekundi, iskrcavanje jednog vd-bataljona trajalo bi toliko dugo da bi on postao vrlo rentabilan atomski cilj na zemlji još pre nego što bi i uspeo da se organizuje i razredi svoj borbeni poredak. Ako bi se borbeni poredak jedinica razredio i u vazduhu i na zemlji i ako bi se odeljenjima odredili rejoni iskrcavanja veličine 10 do 20 km², iskrcavanje bi verovatno uspelo. Odeljenja bi, međutim, na zemlji vrlo brzo dospela u ozbiljnu situa-

ciju. Malim i široko rasturenim jedinicama biće vrlo teško da se dugo održe u gusto naseljenim oblastima zapadne Evrope. U Danskoj postoje snage »teritorijalne odbrane« koje su, po mišljenju autora, sposobne da se bore sa ovakvim malim jedinicama. Ove snage nalaze se svuda širom zemlje, organizovane u odeljenja, vodove, a ponegde i u čete. Njihov glavni zadatak je da štite važne tačke i da vode borbu protiv padobranaca, gerilaca i pete kolone.

Autor ističe dalje da za ovaj problem treba naći drugo rešenje. On je mišljenja da male jedinice za dejstvo u neprijateljevoj pozadini ne moraju biti sastavljene baš od vd-jedinica koje su, uzgred rečeno, dosta skupe. Isto tako, ne treba imati vd-divizije ako se već unapred planira upotreba samo malih vd-jedinica: odeljenja, vodova i eventualno četa. Takvu koncepciju trebalo bi napustiti i vojničke obučavati u gerilskom ratovanju. U tom slučaju bi se oni drugim sredstvima, na primer, helikopterima, a ne samo padobranima, prebacivali u rejone svog dejstva. Autor na kraju smatra da u rešavanju tih pitanja treba tražiti odluku o budućnosti vd-snaga.

Pogledi i mišljenja poznatog vojnog pisca Ferdinanda Mikšea, izneti u članku »Budućnost operacija iz vazduha«,⁵ mogu takođe da doprinesu boljem i širem sagledavanju ovih problema.

Mikše, slično gledištu danskog pukovnika Amtrupa, smatra da će se vd-operacije u zapadnoj Evropi sasvim razlikovati od vd-operacija u Aziji i Africi. Na zapadnoevropskom ratištu malo je izgleda da će doći do nekih vd-operacija većeg obima i to uglavnom zbog jake zemaljske i pv-odbrane dobrih komunikacija i mogućnosti brzog prebacivanja oklopnih i mehanizovanih snaga u rejone vd-mostobrana; stoga ovakve vd-operacije nemaju gotovo nikakvih izgleda na uspeh. Sasvim je drukčija situacija na drugim ratištima (na primer, u Aziji i Africi), gde postoji mali broj aerodroma, baza, radarskih stanica i dr., gde će kopnene snage, zbog velikih udaljenosti i slabih komunikacija, uvek zakašnjavati, tako da veće vd-operacije tamo mogu imati presudnu ulogu i odlučujući značaj.

Od završetka II svetskog rata transportne mogućnosti avijacije su se ogromno povećale, što je dovelo do toga da prebacivanje i iskrcavanje tenkova, topova, motornih vozila i drugog teškog naoružanja i opreme ne predstavlja više veliki problem. Nedavno su vršeni opiti čak i sa malim individualnim helikopterima, tako da se sa čisto tehničke tačke gledišta već može zamisliti i predvideti stvaranje većih jedinica »leteće pešadije«. Takva jedinica bi mogla da poleti, da se iskrca, bori i posle izvršenja zadatka povuče u svoju operativnu bazu.

Ovakva koncepcija bi mogla da dovede do potpuno nove upotrebe vd-snaga u budućim operacijama. Još i danas se smatra da su borbene jedinice bačene u neki rejon iz vazduha sposobne da zauzmu i privremeno drže važne objekte u dubini neprijateljeve odbrane. Kada se spuste na zemlju, njihova se pokretljivost, pa time i sposobnost, smanjuje i zavisi od broja spuštenih motornih vozila i topova. Radi postizanja uspeha dosad je uvek bilo potrebno da se izbačene vd-snage što pre spoje sa sopstvenim kopnenim jedinicama. Međutim, u budućim operacijama neće biti apsolutno neophodno da se ovo izvrši tako brzo. Još ostaje pitanje — da li evakuacija, u slučaju potrebe, ovih vd-jedinica vazдушnim putem neće dovesti do velikih

⁵ *The Future of Airborne Operations*, by Ferdinand Otto Miksche, *Military Review*, SAD, oktobar 1964. god.

ljudskih i materijalnih gubitaka. Svaka vd-operacija primoraće branioca da što brže prikupi svoje kopnene i avio-jedinice radi neutralisanja ili uništenja vd-snaga.

Iskrcavanje iz vazduha 15.000 francuskih vojnika kod Dijen Bijen Fua 1954. godine, na 350 km od glavne francuske baze u Hanoju, iako bi se u izvesnom širem opsegu moglo primeniti i na evropske uslove, malo je verovatno zbog toga što takve borbe ne bi mogle da traju tri meseca, već bi se u Evropi završile za nekoliko časova ili najviše nekoliko dana. Pa i samo prebacivanje vazдушnim putem 15.000 vojnika i odgovarajuće opreme ne bi moglo da se oduži čitavih 14 dana i da se za to upotrebi samo 50 transportnih aviona. U vd-operaciji strategijskog značaja neophodno je, uz iznenađenje, iskrcati celu vd-jedinicu i dovoljno opreme i rezerve u roku od 24 časa. Ne samo prebacivanje vazдушnim putem, već i uslovi pod kojima bi se vd-trupe morale iskrcati, zahtevaće ubuduće upotrebu relativno velikog broja aviona.

Po mišljenju autora, upotreba velikih transportnih aviona ili helikoptera neće verovatno izmeniti ovu činjenicu. Potreba da se izbace vd-trupe i materijal na unapred predviđene rejone i sačuvaju neophodna čvrstina i povezanost operacije, ograničava veličinu aviona koje treba upotrebiti. Šta može da postigne jedna vd-četa koja se prebacuje ka rejonu iskrcavanja u jednom avionu, kada su njeni vodovi razbacani na većoj ili manjoj udaljenosti po pristizanju na zemlju?

Bez obzira na to kako čovek računa, ističe autor, danas je za prebacivanje cele vd-divizije jednovremeno, u jednom poletu, potrebno 1.000 do 1.200 aviona. Let ovakve velike formacije u tri talasa, sa oko 400 aviona u svakom, povlači za sobom i rizik da neprijatelj, već upozoren, odmah preduzme protivmere. Drugim rečima, što je više ovakvih poleta više je i rizika. Zbog sve većeg usavršavanja sistema radarskog osmatranja i obaveštavanja, velike vd-operacije teško će ostati neotkrivene. Štaviše, brzina lovačkih aviona toliko se povećala da su oni u stanju da napadnu transportne avione još mnogo pre njihovog približavanja rejonima iskrcavanja. Čak i najjača pratnja lovačkih aviona teško da će biti dovoljna da zaštiti velike transportere. Razumljivo je da će sve ovo drukčije izgledati u ratu u kome obe strane raspolazu jakim vazduhoplovnim snagama.

Vd-operacije biće uvek mnogo rizičnije od drugih operacija i zbog toga što njihov uspeh zavisi u velikoj meri od tačnih proračuna za izbacivanje trupa i materijala. Neprijatelj koji raspolaze jakim vazduhoplovnim snagama vrlo brzo će upotrebiti sve raspoložive bombardere radi tučenja rejona iskrcavanja, razdvajanja iskrcanih vd-jedinica i njihovog odsecanja od daljeg snabdevanja iz vazduha.

Treba pretpostaviti, ističe autor na kraju članka, da će predviđeni rejon iskrcavanja biti zaštićen od neprijateljevih kopnenih snaga na taj način što će se one tući atomskim udarima pre nego što se izvrši vazdušni desant. Međutim, pri ovakvoj upotrebi atomskih projektila treba odmah računati s tim da će protivna strana takođe upotrebiti ove projektele. U kritičnim trenucima branilac može, na primer, izbaciti atomski projektil iznad rejona iskrcavanja i tako okončati celu operaciju jednim jednim atomskim udarom. U uslovima kada protivna strana raspolaze jakim kopnenim i vazduhoplovnim snagama i pv-odbranom, velike vd-operacije imaju sasvim male izgleda na uspeh.

M. Đ.

ODGOVORNOST ZA RAT I RATNE ZLOČINE

Do I svetskog rata nije se uopšte postavljalo pitanje individualne odgovornosti za otpočinjanje agresivnog rata. Rat je bio instrument nacionalne politike, tolerisan u odnosima među državama. Istina, i tada se postavljalo pitanje političke, materijalne i istorijske odgovornosti države koja je rat izgubila, ali ne i krivične odgovornosti onih koji su rat otpočeli. Država koja je izgubila rat bila je, po pravilu, obavezna da pobjedniku nadoknadi štetu izazvanu ratom, što se ostvarivalo u vidu reparacija. Isto tako državi koja je izgubila rat bila su (po pravilu mirovnim ugovorom) nametnuta određena ograničenja njene suverenosti. To se pravdalo političkom odgovornošću države za izgubljeni rat. Pobjednici nisu pozivali na odgovornost upravljače države koja je otpočela napadački rat, jer otpočinjanje takvog rata nije bilo zabranjeno. Njihova odgovornost je postojala samo u nacionalnim okvirima i bila je političke prirode (po pravilu su snosili određene političke posledice zato što su slabo odabrali momenat za otpočinjanje rata, što su ga slabo vodili i sl.).

Sem odgovornosti za rat, koju snosi država, i ranije se postavljalo pitanje odgovornosti pojedinaca koji su u toku rata izvršili teške povrede pravila ratnog prava, odnosno koji su izvršili ratne zločine. Do I svetskog rata pravila međunarodnog prava nisu utvrđivala krivičnu odgovornost pojedinaca za izvršene ratne zločine, niti su propisivala da se takve povrede kažnjavaju. Istina, član 1. IV haške konvencije iz 1907. godine zahteva da zaraćene strane svojim oružanim snagama izdaju instrukcije koje će biti u skladu sa pravilima ratnoga prava. Samim tim pretpostavljalo se da su države dužne da obezbede poštovanje tih instrukcija, a da se to obezbeđuje održavanjem discipline, pozivanjem na krivičnu odgovornost i kažnjavanjem onih pripadnika vlastitih oružanih snaga koji ne poštuju pravila ratnog prava. Drugim rečima, međunarodno ugovorno pravo, konkretno IV haška konvencija, nametalo je državama ugovornicama međunarodnu obavezu da pozivaju na krivičnu odgovornost one svoje državljane ili pripadnike oružanih snaga koji su izvršili ratne zločine. Međunarodno pravo nije samo izravno inkriminiralo ratne zločine i izričito ovlašćivalo zaraćene strane da se sudi onim neprijateljskim vojnicima ili građanima koji su te zločine počinili. Međutim, ono je i prećutno dozvoljavalo da zaraćene strane primenjuju protiv neprijateljskih pojedinaca, koji su dospeli u njihovu vlast, svoje nacionalno zakonodavstvo i da po njemu, pred svojim nacionalnim sudom, presuđuju ratne zločine koje su ti pojedinci počinili. Do I svetskog rata ratni zločini koje su izvršili pojedinci raspravljali su isključivo na osnovu nacionalnih krivičnih propisa države na čiju štetu je ratni zločin učinjen — naravno, ako su počinio, neprijateljski državljani, dospeli u njenu vlast.

Posle I svetskog rata krivična odgovornost pojedinaca za izvršene ratne zločine postaje princip međunarodnog prava. Versajski mirovni ugovor

(član 227) propisao je da će nemački car Vilhelm II biti izveden pred specijalni sud zbog najtežih povreda međunarodnog morala i svetosti ugovora. Odredbe Versajskog mirovnog ugovora, kao i drugih ugovora zaključenih sa pobeđenim zemljama (Senžermenski, Nejski, Trijanonski, itd.), priznale su saveznicima pravo da pred svojim sudovima rasprave krivičnu odgovornost onih pripadnika pobeđenih država koji su optuženi da su počinili ratne zločine. Na osnovu tih odredaba saveznici su predali Nemačkoj spisak od blizu hiljadu lica optužujući ih za počinjene ratne zločine i tražeći njihovu predaju. Među licima čije se izdavanje tražilo, nalazili su se i carski kancelar Betman Holveg, feldmaršal Hindenburg, Ludendorf, Makenzen i drugi. Šef nemačke delegacije odbio je da preda i sam spisak svojoj vladi. Nemačka vlada smatrala je da joj čast ne dozvoljava da izruči ta lica; tvrdila je da bi u zemlji došlo do revolucije i do obaranja vlade ako bi ona pristupila njihovom hapšenju i ponudila je da se ratnim zločincima sudi pred nemačkim sudom. Posle dugih pregovaranja saveznici su to prihvatili, sveli svoj zahtev za suđenje na samo 43 ratna zločinca i sporazumeli se da se suđenje održi pred sudom u Lajpcigu. Pred tim sudom održano je 1921. godine svega 12 suđenja za ratne zločine, od kojih su u 6 slučajeva donesene oslobađajuće presude, a u preostalima izrečene neznatne kazne lišenja slobode. Suđenja se pretvorilo u hvalospeve nemačkoj vojsci. Tako je sud oslobodio kapetana korvete Karla Nojmana koji je odgovarao zbog potapanja francuskog bolničkog broda »Duvrkasl«, iako je bilo dokazano da je znao da se radi o bolničkom brodu. Sud je obrazložio oslobađajuću presudu time da je otpušeni Nojman izvršavao naređenja pretpostavljenih i da prema tome nije odgovoran. Poručnik Ditmar i Bolt odgovarali su što su, pri potapanju jednog engleskog bolničkog broda, izvršili zapovest kapetana broda i naredili da se postreljaju preživeli brodolomci koji su se pokušavali da spasu kako bi uklonili svedoke; sud ih je osudio na 4 godine zatvora. Tim povodom mnoge nemačke novine objavile su uvodnike pod krupnim, crno uokvirenim naslovom: »Heroji podmornica osuđeni«. Posle nekoliko nedelja Ditmar i Bolt »pobegli« su iz zatvora, što su nemačke novine sa radošću objavile.

Tako su izbegli kaznu svi oni mnogobrojni ratni zločinci odgovorni za masovne zločine i teške povrede ratnog prava u I svetskom ratu. Članovi od 228. do 230. Versajskog mirovnog ugovora, koji su obavezivali Nemačku da izruči saveznicima ona vojna lica koja su prekršila ratne zakone i običaje — nisu izvršeni. Nemački car, kome je, takođe, trebalo da se sudi sklonio se u Holadiju koja je odbila da ga izruči, a lajpciški proces pretvorio se u lakrdiju.

Između I i II svetskog rata došlo je do krupnih promena u međunarodnom pravu u pitanju dozvole odnosno zabrane rata. Pakt Društva naroda sadrži delimičnu zabranu rata, a Brian-Kelogov pakt iz 1928. godine njegovu pravnu zabranu i odricanje od rata kao instrumenta nacionalne politike. Istina, ti međunarodni ugovori nisu ništa izričito propisivali u odnosu na krivičnu odgovornost pojedinaca ako do rata dođe suprotno zabrani iz ugovora. Ipak, pravna zabrana rata, koja je između dva svetska rata prihvaćena od većine država u formi međunarodnog ugovora, implicira i individualnu krivičnu odgovornost onih koji otpočinu agresivni rat, kao i odgovornost onih koji teško krše pravila ratnog prava, tj. koji počinu ratne zločine.

Tokom II svetskog rata individualna krivična odgovornost za izvršene ratne zločine i za otpočinjanje agresivnog rata postaje opštepriznati princip međunarodnog prava. To je bilo uslovljeno ogromnim brojem ratnih zločina koje su izvršili nacisti. Neobična otvorenost sa kojom je Nemačka pripremala porobljavanje sveta i njeni planovi za iskorenjivanje celih naroda, doveli su do kristalizacije individualne krivične odgovornosti kao principa međunarodnog prava. Priroda nemačkih zločina postavila je na dnevni red, sem odgovornosti za ratne zločine u užem smislu, nova pitanja — u prvom redu odgovornost za otpočinjanje agresivnog rata i odgovornost za masovne zločine izvršene protiv celih nacija ili grupa. Usvajanje krivične odgovornosti za otpočinjanje agresivnog rata i za izvršene ratne zločine kao principa međunarodnog prava, bilo je uslovljeno i karakterom i ciljevima II svetskog rata.

U mnogim savezničkim dokumentima izdatim tokom II svetskog rata proklamovan je princip individualne odgovornosti za ratne zločine i utvrđen međunarodni karakter tih zločina. Gonjenje ratnih zločinaca postavljalo se ne samo kao pravno i moralno, već i kao istaknuto političko pitanje, jer je bilo povezano sa pitanjem osude agresije i iskorenjivanjem nemačkog militarizma. Na Moskovskoj konferenciji u oktobru 1943. godine vlade SAD, Velike Britanije i SSSR donele su i deklaraciju o zverstvima pripadnika nemačkog Trećeg rajha i kažnjavanju ratnih zločinaca. U toj deklaraciji tri savezničke sile, govoreći u ime i u interesu 32 ujedinjene nacije, svečano su izjavile i upozorile da će »prilikom pristanka na bilo kakvo primirje sa ma kojom vladom koja bi se mogla obrazovati u Nemačkoj, oni nemački oficiri, vojnici, kao i članovi nacističke stranke koji su odgovorni za zverstva, pokolje i pogubljenja ili su dobrovoljno u njima učestvovali, biti vraćeni u zemlje u kojima su izvršena njihova odvratna nedela, kako bi im se moglo suditi i kazniti ih po zakonima tih oslobođenih zemalja i vlada, koje budu u njima obrazovane«. Ujedno, deklaracija ističe da gore navedeni princip, po kojem će svaka zemlja biti nadležna za gonjenje ratnih zločina izvršenih na njenoj teritoriji, »ne prejudicira slučaj nemačkih zločinaca, čiji zločini nisu vezani za neko određeno mesto i koji će biti kažnjeni zajedničkom odlukom savezničkih vlada«.

Saveznici su u Teheranu, Jalti i Potsdamu ponovo potvrdili svoju volju da kazne ratne zločince. U Krimskoj deklaraciji od 11. februara 1945. godine oni podvlače svoju rešenost da kazne nemačke ratne zločince. U deklaraciji se između ostalog kaže: »Mi smo rešeni da... podvrgnemo sve ratne zločince pravednoj i brznoj kazni«. Isto je proklamovano i u Potsdamu 26. jula 1945. u odnosu na japanske ratne zločince tzv. Potsdamskom deklaracijom.

Radi sprovođenja u delo tih odluka saveznika, a u prvom redu radi ustanovljenja međunarodnog vojnog suda i gonjenja i kažnjavanja onih nacističkih ratnih zločinaca čija dela nisu geografski vezana za određenu zemlju, vlade SAD, Francuske, Velike Britanije i SSSR sklopile su 8. avgusta 1945. godine u Londonu sporazum o načinu gonjenja i kažnjavanja glavnih ratnih zločinaca. Ovom sporazumu pristupilo je 19 država anti-hitlerovske koalicije, među njima i Jugoslavija. Londonski sporazum predviđa formiranje međunarodnog vojnog suda za suđenje ratnim zločincima Sila osovine iz Evrope, čija krivična dela nemaju posebno geografsko opredeljenje, odnosno čija se zločinačka delatnost rasprostirala na mnoge zemlje.

Radi se mahom o najtežim ratnim zločincima nacističke Nemačke. Londonskom sporazumu priključen je i Statut Međunarodnog vojnog suda koji čini njegov sastavni deo i propisuje sastav suda, njegovu nadležnost i postupak koji se primenjuje.

Član 6. Statuta klasifikuje zločine, za čije je suđenje sud nadležan, na zločine protiv mira, ratne zločine i zločine protiv čovečnosti.

Zločini protiv mira su: »Planiranje, pripremanje, započinjanje ili vođenje napadačkog rata, ili rata kojim se krše međunarodni ugovori, sporazumi i garantije ili učestvovanje u nekom zajedničkom planu ili zaveri za izvršenje ma kog od navedenih dela«. Ratni zločini su: »Povrede ratnih zakona i ratnih običaja. Takve povrede obuhvataju... ubistva, zlostavljanja ili odvođenja na prinudni rad ili iz drugog razloga civilnog stanovništva okupirane teritorije ili u okupiranu teritoriju, ubistva ili zlostavljanja ratnih zarobljenika ili lica na moru, ubijanje talaca, pljačkanje javne i privatne imovine, namerno razaranje gradova, mesta ili sela ili pustošenje koje je sa stanovišta vojne potrebe neopravdano«. (Statut izričito napominje da nabrojana dela ne obuhvataju sve ratne zločine; ona su detaljnije utvrđena zakonodavstvom pojedinih zemalja, pa tako i Krivični zakonik SFRJ u glavi XI — krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava, član 124—132. predviđa niz krivičnih dela koja predstavljaju ratni zločin.) Zločini protiv čovečnosti su: »Ubistva, istrebljenja, porobljavanja, deportacije i ostala nečovečna dela izvršena protiv bilo koga civilnog stanovništva, pre ili za vreme trajanja rata, ili proganjanje na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi u izvršenju ili u vezi s bilo kojim zločinom koji spada u nadležnost suda, bez obzira da li se time vrše ili ne vrše povrede zakona one zemlje gde su zločini izvršeni«. U stvari, zločini protiv čovečnosti predstavljaju specifičan vid ratnih zločina izvršen protiv civilnog stanovništva, s tim što je taj zločin mogao i prethoditi ratu. Najteži zločin protiv čovečnosti jeste genocid, tj. uništavanje rasnih, etničkih ili drugih grupa.

Na osnovu Londonskog sporazuma i Statuta Međunarodnog vojnog suda, savezničke okupacione vlasti (Kontrolni savet za Nemačku) donele su 20. decembra 1945. godine Zakon br. 10 o kažnjavanju lica koja su izvršila ratne zločine, zločine protiv mira i čovečnosti. Taj zakon primenjivao je Međunarodni vojni sud kao i vojni okupacioni sudovi u Nemačkoj prilikom suđenja nemačkim ratnim zločincima.

Posle II svetskog rata održana su brojna suđenja ratnim zločincima, u prvom redu nemačkim i japanskim. Sudovi koji su im sudili mogli bi se svrstati u četiri grupe: međunarodni vojni sudovi, saveznički okupacioni sudovi (vojni ili specijalni), sudovi savezničkih ili ranije okupiranih država koji su zasedali u vlastitoj zemlji (vojni ili civilni — redovni ili specijalni) i nacionalni sudovi pobeđenih država (sudili su svojim državljanima — ratnim zločincima).

Međunarodni vojni sudovi. U svemu su formirana dva međunarodna vojna suda: u Nirnbergu za suđenje glavnim nemačkim ratnim zločincima i u Tokiju za suđenje japanskim ratnim zločincima. Po Statutu Međunarodnog vojnog suda, sud u Nirnbergu imao je 4 člana i 4 zamenika, koje su imenovale vlade Velike Britanije, SSSR, SAD i Francuske. Sud je odlučivao većinom glasova, a ako su se glasovi podelili, odlučivao bi predsednik

koga su naizmenice birali članovi suda iz svoje sredine. Za podnošenje ili zastupanje optužnice nadležan je bio po jedan glavni tužilac imenovan od 4 vlade. Za izvršenje presude potrebna je, po Statutu, saglasnost savezničke Kontrolne komisije za Nemačku, koja je imala pravo da ublaži kaznu ili na drugi način izmeni presudu, s tim što je nije mogla pooštriti. Sud je po Statutu bio ovlašćen da neku grupu ili organizaciju proglasi za zločinačku. U tom slučaju svaki pripadnik te zločinačke organizacije može biti izveden, zbog svog pripadništva organizaciji, pred neki od sudova država potpisnica Londonskog sporazuma. U Statutu je nadalje propisano da službeni položaj optuženog ili činjenica da je radio po naređenju svoje vlade, odnosno pretpostavljenog, ne može biti razlog za oslobođenje od odgovornosti, ali se može uzeti u obzir kao olakšavajuća okolnost.

Međunarodni vojni sud zasedao je u Nirnbergu od 20. novembra 1945. do 10. oktobra 1946. godine i sudio je: Geringu, Hesu, Kajtelu, Ribentropu, Kaltenbruneru, Friču, Denicu, Širahu, Papenu, Nojratu, Laju, Rozenbergu, Franku, Friku, Štrajheru, Finku, Šahtu, Krupu, Rederu, Zaukelu, Jodlu, Sajc-Inkvartu, Šperu i Bormanu u odsutnosti. Na smrt vešanjem osudio je 12 optuženih, 3 na doživotni zatvor, 4 na zatvor između 10 do 20 godina, a trojicu (Papena, Šahta i Friča) je oslobodio. Jedan optuženi (Laj) izvršio je samoubistvo u zatvoru. Za Krupa je odlučeno da mu se ne može suditi zbog slabog fizičkog i psihičkog stanja. Sud je oglasio zločinačkim organizacijama, odnosno grupama, vođstvo Nacional-socijalističke partije, SS-jedinice sa SD-službom, Gestapo i SA-odrede. Sovjetski član suda izdvojio je mišljenje, jer se nije slagao sa oslobođenjem Šahta, Papena i Friča, sa kaznom odmerenom Hesu, kao i sa odlukom suda kojom vlada Rajha, Generalštab i Vrhovna komanda nisu proglašeni za zločinačke organizacije.

Suđenje u Nirnbergu je prvo suđenje ratnim zločincima pred jednim međunarodnim vojnim sudom. Isto tako prvi put je agresivni rat proglašen međunarodnim zločinom i to najtežim međunarodnim zločinom i prvi put je usvojen princip lične odgovornosti šefova država i drugih političkih i vojnih rukovodilaca za planiranje i vođenje agresivnog rata. Isto tako se prvi put u istoriji sudilo najvišim državnim, političkim i vojnim funkcionerima jedne države za krivična dela protiv mira, protiv čovečnosti i ratne zločine. Data je i formulacija tih kategorija krivičnih dela. Ta kategorizacija, zatim presuda i postupak koji je sud primenjivao, poslužili su kao uzor drugim sudovima prilikom suđenja ratnim zločincima. Tokom procesa osvetljene su mnoge važne istorijske i političke činjenice između dva svetska rata i za vreme II svetskog rata. S obzirom na značaj nirnberškog suđenja i načela koja su tom prilikom prihvaćena, Generalna skupština UN svojom rezolucijom od 11. decembra 1946. godine jednoglasno je potvrdila te principe i stavila u zadatak Komisiji za kodifikaciju međunarodnog prava da formuliše načela izražena u Statutu Međunarodnog suda i nirnberškoj presudi. Komisija ih je formulisala i danas su poznati pod imenom »sedam nirnberških principa«, a postali su deo međunarodnog prava Ujedinjenih nacija.

Drugi međunarodni vojni sud zasedao je u Tokiju i sudio glavnim japanskim ratnim zločincima. U aktu o predaji od 2. septembra 1945. godine Japan se obavezao da će učiniti sve potrebno da se izvrše odluke Potsdamske deklaracije od 26. jula 1945. gde je utvrđeno da će se suditi japanskim ratnim zločincima. Na konferenciji u Moskvi u decembru 1945. godine

vlade SAD, Velike Britanije i SSSR, uz saglasnost Kine, sporazumele su se da će vrhovni komandant savezničkih snaga za Daleki istok biti nadležan za izvršenje svih uslova navedenih u aktu o kapitulaciji, pa i onih koji se odnose na kažnjavanje japanskih ratnih zločinaca. Na osnovu toga, general Makartur formirao je dekretom od 19. januara 1946. godine Međunarodni vojni sud za Daleki istok. Sastav, nadležnost i postupak suda propisivao je Statut koji je donet istog dana. Međunarodni vojni sud za Daleki istok sastojao se od 11 članova koje je imenovao Makartur na predlog vlade 9 savezničkih zemalja koje su potpisale akt o kapitulaciji Japana (SAD, Kina, Velika Britanija, SSSR, Australija, Kanada, Francuska, Holandija i Novi Zeland) i na predlog vlada Indije i Filipina. Sud je imao glavnog tužioca koji je zastupao optužbu, s tim što je svaka država koja se nalazila u ratu s Japanom bila ovlašćena da imenuje svog tužioca, koji je deštvovalao uz glavnog tužioca. Sud je donosio odluke većinom glasova. Nije bio ovlašćen (kao Nirnberški) da oglašuje grupe i organizacije zločinačkim. Makartur je odobravao izvršenje presuda koje je sud izricao, a imao je po Statutu pravo da izrečene kazne ublaži. Sud je sudio 25 optuženih Japanaca — ministara, državnika, visokih vojnih komandanata i diplomata — i osudio: 7 na kaznu smrti, 16 na doživotni zatvor, a 2 na zatvor od 7 do 20 godina. Presuda je izrečena 12. septembra 1948, a nije bila jednoglasna. (Sudije Indijac i Francuz glasali su za oslobođenje svih optuženih, a Holanđanin za oslobođenje nekolicine).

Saveznički okupacioni sudovi. U okupiranim zemljama Sila osovine zasedali su saveznički okupacioni sudovi i sudili izvesnom broju ratnih zločinaca tih zemalja. To su bili ili redovni vojni sudovi, ili specijalni sudovi koji su sudili nekim najznačajnijim ratnim zločincima. Od tih specijalnih sudova poznat je američki sud u Nirnbergu koji je bio sastavljen od profesionalnih sudija. On je deštvovalao na osnovu Zakona br. 10 Kontrolnog saveta za Nemačku i naredbe br. 7 komandanta američke okupacione zone u Nemačkoj. U periodu od oktobra 1946. do aprila 1949. godine donesene su presude za 12 grupa nemačkih poznatih ratnih zločinaca (ovi procesi poznati su pod imenom »naknadni procesi«). Sa stanovišta Jugoslavije najinteresantniji je bio proces (poznat pod imenom »Taoci«) feldmaršalu Listu, komandantu za Jugoistok, na kojem se raspravljalo o zločinima počinjenim na Balkanu. U grupi sa Listom odgovarao je i general Beme, koji je rukovodio operacijama protiv oslobođene teritorije 1941. godine u Srbiji. Jugoslavija je podnela sudu opsežnu dokumentaciju o zločinima koje su optuženi počinili u našoj zemlji. U tom procesu američki sud je zauzeo neke neodržive stavove o pravnom i faktičkom položaju pripadnika NOR-a u Jugoslaviji, ne priznajući im svojstvo pripadnika oružanih snaga. Ta presuda američkog suda u Nirnbergu izazvala je brojne proteste u našoj armiji, a i u svetu.

U francuskoj okupacionoj zoni zasedao je specijalni francuski sud u Raštatu (blizu Baden-Badena). Specijalni britanski i sovjetski sudovi nisu formirani na osnovu Zakona br. 10. Britanski okupacioni vojni sudovi deštvovali su u britanskoj zoni Nemačke i u Italiji, a sovjetski u sovjetskim okupiranim delovima Nemačke i Japana. Sem specijalnih američkih sudova, u američkoj zoni Nemačke i na Dalekom istoku, uključujući i Filipine, dej-

stvovali su i američki vojni sudovi formirani od Ureda glavnog pravnog savetnika armije SAD. Sudovi tri zapadne okupacione sile u Nemačkoj izrekli su ukupno 5.025 presuda nacističkim ratnim zločincima. Sovjetski okupacioni sudovi u istočnoj zoni Nemačke izrekli su oko 10.000 presuda.

Sudovi savezničkih ili ranije okupiranih država koji su zasedali u vlastitoj zemlji. Postupajući po principima utvrđenim u Moskovskoj deklaraciji, mnoge zemlje učesnice antihitlerovske koalicije ili učesnice u ratu protiv Japana, izvele su pred svoje vojne ili civilne sudove ratne zločince koji su im bili izručeni ili koji su kao okupatori zarobljeni u njihovoj zemlji. Tako je održano niz procesa protiv ratnih zločinaca u Jugoslaviji, SSSR, Poljskoj, Čehoslovačkoj, Francuskoj, Belgiji, Holandiji, Norveškoj, Australiji, itd. Najveći broj ratnih zločinaca odgovarao je pred tim sudovima. U Jugoslaviji je preko 1.000 nemačkih ratnih zločinaca, zarobljenih u Jugoslaviji ili izručenih našoj zemlji na osnovu Londonskog sporazuma od 8. avgusta 1945, odgovaralo pred našim vojnim sudovima. Najpoznatija su suđenja održana nemačkim komandantima divizija koji su rukovodili operacijama protiv NOVJ za vreme IV i V ofanzive na čelu sa general-pukovnikom Lerom, suđenja rukovodiocima Gestapoa u Jugoslaviji, suđenje vojnom zapovedniku Srbije i njegovom upravnom štabu, itd.

Nacionalni sudovi pobedenih zemalja. Manji broj ratnih zločinaca odgovarao je pred svojim nacionalnim sudovima po okončanju II svetskog rata.

Pozivanje na krivičnu odgovornost onih koji su tokom II svetskog rata počinili zločin protiv mira, ratne zločine ili zločine protiv čovečnosti predstavlja opšte prihvaćeno načelo međunarodnog prava, imperativ današnjice i ogroman korak napred u odnosu na stanje posle I svetskog rata. Paralelno sa usvajanjem te pozitivne tekovine, savremeni razvitak ide za tim da se iznađu procesne garancije koje će obezbediti da suđenja ratnim zločincima budu zakonita, objektivna i nepristrasna. Time se želi da se otklone svi oni prigovori koji se pojedinačno čine suđenjima ratnim zločincima. Naime, sem očito tendencioznih i zlonamernih prigovora, čiji je krajnji cilj opravdanje ratnih zločina, i neki dobronamerni pojedinci ukazuju na pojedine probleme koji se javljaju ili se mogu javiti u vezi sa suđenjima ratnim zločincima i to: pobednik sudi pobeđenome, pa objektivnost suđenja može biti dovedena u pitanje, tim više što se sudi neposredno po završetku rata kada su uspomene na rat još sveže, a strasti izazvane ratom još se nisu stišale; po pravilu se sudi samo onima koji su kršili pravila ratnog prava iz redova pobeđenog, a ne i pripadnicima pobednika, iako je moguće da i među njima ima onih koji su to isto činili; utvrđivanje zločina protiv mira povezano je sa utvrđivanjem agresije, a pobednik, bez obzira na istorijsku istinu, uvek »utvrđuje« da je pobeđeni bio agresor; neskrupulozna zaraćena strana proglašava olako za ratne zločince komandante svog protivnika i tako želi da instituciju suđenja ratnim zločincima pretvori u sredstvo za obračun sa protivnikom; vojna lica optužena za ratne zločine po pravilu se brane da su ih izvršili po naređenju pretpostavljenog i da nisu imali drugog izbora, s obzirom da je bezuslovno izvršenje naređenja osnovni zakon svih armija i da se ne može tražiti od vojnog

lica (pored ostalog i zbog zahteva da se naređenja brzo izvršavaju) da svako naređenje prethodno podvrgne sudu svoje savesti i ispita i proceni da li je ono zakonito ili nije.

Da bi se otklonila mogućnost bilo kojeg prigovora, predlaže se stvaranje takvog sudskog organa koji bi pružao pune garancije u pogledu objektivnosti i nepristrasnosti suđenja, tj. predlaže se stvaranje međunarodnog krivičnog suda. Taj bi, s obzirom na svoj međunarodni karakter, predstavljao garanciju da će se objektivno i nepristrasno suditi svima onima koji izvrše zločin protiv mira, ratne zločine ili zločine protiv čovečnosti, bez obzira da li su iz redova pobeđenog ili pobednika.

Ideja o formiranju takvog suda nije nova. Još na mirovnoj konferenciji u Parizu 1918. predloženo je da se osnuje poseban međunarodni sud koji bi sudio za povrede ratnog prava. Versajski mirovni ugovor, iako je sadržavao odredbe o kažnjavanju ratnih zločinaca, nije prihvatio ideju da se to ostvari putem posebnog međunarodnog suda. Istina, taj ugovor je predviđao da će posebni sud suditi caru Vilhelmu II, ali ta odredba nije ostvarena.

Između dva rata izgrađeno je više projekata o osnivanju međunarodnog krivičnog suda. Bilo je i predloga da se u okviru stalnog Suda međunarodne pravde u Hagu formira posebno krivično veće. Još je skupština Lige naroda 1920. formirala Savetodavni komitet pravnika sa zadatkom da pripremi projekat stalnog Suda međunarodne pravde. Predlog nacrtu toga komiteta je predviđao da taj sud sudi i »zločine protiv međunarodnog javnog poretka i međunarodnog prava«, da određuje krivična dela, kazne i mere za njihovo izvršenje. Ovaj predlog nije prihvaćen. U toku II svetskog rata opet je postalo aktuelno pitanje stvaranja međunarodnog krivičnog suda. To pitanje je pretresano i na nekim međunarodnim konferencijama, i u okviru nekih međunarodnih organizacija. Izrađeni su i nacrti statuta tog suda.

I nakon II svetskog rata, u okviru Ujedinjenih nacija, pokušava se da se ostvari ideja o međunarodnom krivičnom sudu. Generalna skupština OUN svojom rezolucijom od 1. decembra 1946. godine stavila je u zadatak Komisiji za kodifikaciju međunarodnog ratnog prava da formuliše načela međunarodnog prava, priznata presudom Međunarodnog vojnog suda i Statutom toga suda. Ta komisija, odnosno komisija za međunarodno pravo koja je preuzela poslove ranije komisije, dobila je takođe zadatak da izradi kodeks zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva, međunarodni krivični kodeks i statut međunarodnog krivičnog suda. Od svih tih zadataka uspešno je okončan samo prvi. Formulirana su načela međunarodnog prava i odobrena od Generalne skupštine. Sve ostalo je u stadiju nacrtu. Tako je, npr., izrađen nacrt kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti čovečanstva još 1954. godine, ali je Generalna skupština svojom rezolucijom od 11. decembra 1957. godine odlučila da se dalje razmatranje tog nacrtu odloži do izrade definicije agresije. Isto tako rad na međunarodnom krivičnom kodeksu nije okončan, jer i ovde treba prethodno rešiti pitanje definicije agresije.

Poseban odbor Generalne skupštine izradio je 1952. godine nacrt statuta Međunarodnog krivičnog suda. Prema nacrtu ovaj sud je nadležan za suđenje lica optuženih za zločine po međunarodnom pravu koji budu predviđeni u konvencijama ili posebnim sporazumima između država koje će

pristupiti ugovoru o formiranju suda. Sud će primenjivati međunarodno pravo, uključujući tu i međunarodno krivično pravo, a gde to odgovara i nacionalno pravo. Sud će biti stalan i sastojaće se od 9 sudija izabranih od država ugovornica statuta sa liste koju će sačiniti generalni sekretar UN. Sem toga, statut predviđa formiranje posebnog organa sastavljenog od 9 članova, izabranih na isti način i u isto vreme kad i sudije, koji mora da imaju iste kvalifikacije kao i sudije. Zadatak tog organa bio bi da ispituje optužbe i prikuplja dokaze, pa ako nađe da su optužbe koje podnose države osnovane, da sastavlja optužnicu i podnosi je sudu. Taj organ je ovlašćen da odbaci one optužbe za koje smatra da se ne zasnivaju na činjenicama, već imaju propagandni karakter, zatim da obezbedi nepristrasnost kad se raspravlja o optužbama i protivoptužbama između pobjednika i poraženog.

Generalna skupština UN svojom rezolucijom od 15. decembra 1952. pozvala je države da dostave primedbe na nacrt o statutu Međunarodnog krivičnog suda i formirala poseban odbor od 17 država (među njima je i Jugoslavija) sa zadatkom da prouče te primedbe i podnesu izveštaj. Izveštaj je podnesen, ali nacrt nije stavljen na dnevni red Generalne skupštine, jer je formiranje Međunarodnog krivičnog suda povezano za donošenjem međunarodnog krivičnog kodeksa, kodeksa zločina protiv mira i bezbednosti i sa utvrđivanjem pojma agresije.

Formiranje Međunarodnog krivičnog suda predstavlja prvenstveno političko pitanje: ono pretpostavlja spremnost država da sebe i pojedine svoje građane potčine jurisdikciji jednog međunarodnog suda, nadležnog da utvrđuje izvršenje zločina protiv mira, zločina protiv čovečnosti, ratnih zločina i drugih zločina koje će međunarodna krivična kodifikacija sadržavati, da izriče kazne i naređuje njihovo izvršenje. Praksa pokazuje da države ne pristaju ni na obaveznu nadležnost već postojećeg Međunarodnog suda pravde u Hagu o manje osetljivim pitanjima međunarodnog prava, nego što je međunarodno krivično pravo i suđenje ratnim zločincima. Malo ima izgleda da će države u bliskoj budućnosti preuzeti tako dalekosežne obaveze kao one sadržane u nacrtu statuta Međunarodnog krivičnog suda. S obzirom na današnje stanje međunarodne zajednice, na relativni značaj i uticaj koji u njoj imaju snage koje razvitak vuku unazad, ne može se ni očekivati da sve države preuzmu takve obaveze.

V. G. G

MERENJE I PREDAJA METEOROLOŠKIH PODATAKA

U savremenoj meteorologiji za vojne potrebe veoma je važno da se mereni podaci na što jednostavniji način dostave nekom centralnom punktu. Da bi se to moglo postići, potrebno je da se svaki od merenih podataka pretvori u električni signal i da se za ovo koriste sistemi moderne elektronike. Tehnička fizika pruža danas velike mogućnosti za pretvaranje bilo koje fizičke veličine u električni signal. U ovom kratkom pregledu instrumentacije za merenje osnovnih meteoroloških podataka biće dati oni sistemi koji obezbeđuju najjednostavnije pretvaranje meteorološkog podatka u električni signal, pogodan za prenošenje bilo putem radija, telefona ili sistema električnih mreža, sa biranjem meteorološke osmatračnice iz centralnog punkta.

Za poznavanje meteoroloških prilika dovoljno je imati sledeće podatke: temperaturu tla i vazduha, pritisak, vlažnost vazduha, njegovu oblačnost i prozračnost, nivo padavina (diferencijalni i integralni), brzinu vetra, po mogućnosti i stanje radiološke kontaminacije i podatke o nailasku radioloških padavina itd.

Temperatura tla i vazduha obično se meri živinim termometrima. Ukoliko se meteorološki podatak želi prenositi automatski sa mernog instrumenta na centralni punkt, ovaj način merenja temperature smatra se zastarelim. Za ovo se sada može upotrebiti sistem sa termoelementima, kod kojih je temperatura merenog uzorka direktno proporcionalna struji termoelementa. Vrednost struje, pri datoj temperaturi, prevodi se u određen broj impulsa, proporcionalan toj struji i tada je podatak spreman za predavanje — na dati znak iz centralnog punkta. Sistemi za merenje temperature tla i vazduha ne razlikuju se bitno. U poslednje vreme sve više se upotrebljavaju beskontaktni termometri za merenje temperature tla na principima bolometara koji mere emitovano toplotno zračenje tla. Ovi sistemi sa bolometrima su mnogo tačniji od živinih termometara u poljskim uslovima i greše $\pm 0,1^{\circ}\text{C}$.

Pritisak mogu meriti male meteorološke osmatračnice pomoću komercijalnih barometara. Za stanice o kojima je bilo reči u početku ovog članka, barometri nisu prikladni. Barometar koji pritisak pretvara u električni signal, meri pritisak posredstvom promene naprežanja metalne membrane, koje je proporcionalno izlaznom naponu na barometru. Ovakav barometar može da meri sa visokom tačnošću pritisak ispod i iznad 1 at.

Vlažnost vazduha. Kada je reč o vlažnosti vazduha, uvek se misli na njegovu relativnu, a ne na apsolutnu vlažnost. Metod merenja relativne vlažnosti vazduha u poljskim uslovima zasniva se na merenju temperature vazduha i temperature okvašenog termometra. Ovako jednostavan način merenja ima niz nedostataka i ne može se primeniti u automatizovanom sistemu predaje meteoroloških podataka. Zato se danas najčešće ide na merenje relativne vlažnosti pomoću sistema koji mere promenu specifičnog

otpora neke izolacione mase (stakla ili plastične mase). Promena otpora mase direktno je srazmerna relativnoj vlažnosti vazduha. Ova promena nastaje kao rezultat zamagljivanja na masi. Metoda promene otpora mase je osetljiva na promene temperature mase, ali se taj nedostatak može otkloniti tako da se promene temperature mase kompenziraju.

Nivo atmosferskog taloga se meri na više načina. Najprikladniji metod merenja nivoa padavina sastoji se u merenju pomoću dve čaše. Kada se jedna čaša napuni do vrha, ona se izvrne na komandu iz impulsnog kola. Svakom prevrtanju čaše odgovara po jedan zaokret na mehaničkom brojaču. Sistem je podešen na određen broj prevrtanja čaše, što odgovara određenom nivou padavina. Izlazni signal sa brojača pretvara se u električni signal, pa je tako sistem spreman da na poziv sa centralnog punkta saopšti svoj sadržaj, tj. da dá nivo padavina. Ovaj metod daje samo nivo padavina koji je unapred određen. Međutim, od interesa je podatak o nivou padavina u svakom trenutku — diferencijalni nivo padavina. On se meri tako što je merni instrument podešen da može davati međusobno identične kapi. Ove kapi padaju između izvora svetlosti i fotoelemenata. Svako kapi koja preseče put snopu svetlosti odgovara po jedan impuls u strujnom kolu fotoelementa. Impulsi se odbrojavaju u intervalu od 2 do 5 minuta. Rezultat brojanja prevodi se u analogan napon, proporcionalan tempu padanja kapi, odnosno diferencijalnom nivou padavina.

Prozračnost vazduha (daljina viđenja) određuje se pomoću merenja slabljenja svetlosnog snopa na datoj daljini, radi čega se koriste izvor svetlosti sa boljom fokusacijom detekcioni sistem. Parametri sunčevog zračenja mere se pomoću fototranzistora smeštenog u centar obrtne polusfere koja se sastoji od prozračnih i tamnih kriški, postavljenih naizmenično na sferu. Kada sunčev zrak padne na polusferu, po površini fototranzistora prolaze jedna za drugom svetla i tamna kriška i kao rezultat toga pojavljuju se na izlazu iz fototranzistora strujni ili naponski impulsi. Što je svetlost više usmerena, bolja je i češća izmena svetle i tamne kriške pa, prema tome, može se tačnije odrediti vreme porasta impulsa. Kada vreme odgovara standardnom reperu svetlosti, stupa u pogon relej i predaje informaciju o tome.

Brzina vetra najčešće se meri anemometrima. Za meteorološke stanice o kojima je reč u ovom članku, najpodesnije su merne metode koje uz anemometar koriste i tahogenerator. Ovaj uređaj ima osobinu da indukuje elektromotornu silu (napon) koja je proporcionalna brzini okretanja osovine anemometra. Tako se dobija električni signal koji je od velikog značaja za jednostavno predavanje na sistem za preračunavanje i slanje na centralni punkt.

Smer radioloških padavina. Pod smerom radioloških padavina podrazumeva se smer nailaska kontaminiranog oblaka. Ukoliko je ovaj podatak od interesa za odgovarajući nivo meteorološke osmatračnice, on se može jednostavno dobiti tako što se dva detekciona sistema razdvoje zaštitnim slojem (olovo, gvožđe i sl.); u tom slučaju svaki od detekcionih sistema različito pokazuje. Čitava konstrukcija (sa oba sistema) okreće se oko svoje duže ose, dajući podatke o smeru nailaska radiološki kontaminiranog oblaka. Izlazni signal iz ma kog od ova dva detekciona sistema je električne prirode, tako da se ne postavlja problem njegovog daljeg prenošenja na centralni punkt.

Hemijska opasnost se na meteorološkoj stanici uvek detektuje tako što se određuje razlika između alarmnog praga i izvesne vrednosti opasnosti koja realno postoji. Ta se razlika određuje na taj način što sistem daje signal na izlazu samo kad je hemijska opasnost veća od neke, unapred date vrednosti. To povišenje iznad alarmne vrednosti uvek se može podesiti tako da bude iskazano kao struja ili napon. Ovako dobijen podatak o naponu pretvara se u naponski impuls, koji je uvek istih karakteristika bez obzira na to koliko je premašenje hemijske opasnosti u odnosu na alarmni nivo.

Sabiranje podataka se može izvršiti ili slanjem podataka u centralni punkt ili tako da on uzima meteo-podatke od svake osmatračnice. Ova dva principa bila su povod za mnoge ozbiljne diskusije među vojnim stručnjacima. Neki su mišljenja da se jedino ispravnim može smatrati sistematsko slanje podataka centralnom punktu. Ovaj princip, opterećen tradicijom, bio je odbačen u novijim rešenjima koja baziraju na koncepciji uzimanja podataka od nižih osmatračnica prema programu centralnog punkta. Naime, pošto je čitav sistem uzimanja osnovnih podataka lišen subjektivnog momenta, prestaje i bilo kakva potreba uplitanja posluge osnovne osmatračnice u sistem predaje podataka centralnom punktu. Zato centralni punkt poziva svaku od osmatračnica po svom nahođenju i dobija podatke o meteorološkoj situaciji u onom vremenu kad on to želi. Učestanost uzimanja podataka od nižih osmatračnica određena je jedino brzinom uspostavljanja veze sa svakom od njih i njihovim ukupnim brojem.

Britanska firma EMI razradila je sistem koji radi na 12 kanala i može da predaje ukupno 10 podataka. Odstojanje od centralnog punkta do osmatračnice iznosi 800 km. Sistem radi na principima telemetrijskih jedinica sa niskom brzinom.

Biro za prognoze SAD koristi automatske stanice (one rade u prvom redu za interese američke avijacije) koje mere veći broj podataka od sistema EMI, ali je njihova cena bar triput veća od cene sistema EMI. U SAD je takođe bio razrađen jedan znatno jeftiniji sistem, sličan francuskom, koji je predavao podatke putem radija, a ne preko telefona. Kad se koristi telefon, cena jedne seanse predaje meteo-podataka kod sistema EMI jednaka je ceni tarifnog dvominutnog razgovora na istom odstojanju.

Metodika rada sistema EMI je takva da se centralni punkt po želji uključuje i prima podatke. Uključivanje se vrši telefonom. Okretanjem telefonskog broja osmatračnice, automatski se uključuje telemetrijski davač i time počinje predaja meteo-podataka. Sistem EMI radi u režimu višekanalne predaje sa vremenskim pomeranjem među kanalima. Podaci se pretvaraju u tonske signale čija je učestanost proporcionalna standardnom nivou signala (od 0 do 1 V). Vrednost svake promenljive veličine predaje se u toku od 16 sek. Dobijena informacija se »preslikava« na traku i štampa u ciframa.

Sem sistema EMI i ostalih pomenutih, postoje u svetu i drugi sistemi za prikupljanje meteo-podataka na centralnom punktu, izrađeni na sličnim principima. Bitna karakteristika svih tih sistema jeste što su konstruisani tako da uvek centralni punkt bira osmatračnicu, a nikako obrnuto.

Kapetan

Radovan ILIĆ, dipl. inž. tehn. fiz

GODIŠNJA KONFERENCIJA PRIPADNIKA AMERIČKE KOPNE NE VOJSKE

Udruženje pripadnika KoV SAD formirano je 1954. godine sa ciljem da postane široka organizacija svih onih koji se »slažu sa njenim ciljevima i koji mogu da učestvuju u razmeni ideja i informacija vojne prirode...« i »koji mogu da pomognu u podršci i zastupanju zakonom određene i stvarne uloge KoV SAD i njenih sastavnih delova u vezi sa pripremama i obezbeđenjem nacionalne vojne bezbednosti«.

Brojno stanje Udruženja iznosi sada oko 70.000 članova koji su organizovani u 87 mesnih organizacija širom SAD.

Novembra 1964. godine održana je deseta redovna godišnja konferencija, uz učešće preko 3.000 delegata. U toku trodnevnog rada, pripadnici armije, rukovodioci iz industrije i drugi poslovni ljudi izmenjali su misli i saslušali izveštaje najeminentnijih vojnih rukovodilaca i teoretičara.

Neki funkcioneri Udruženja, predstavnici Generalštaba KoV-a i Ministarstva odbrane SAD izneli su osnovna pitanja o kojima je potom diskutovano u toku rada konferencije. S obzirom na činjenicu da je čitaocima koje interesuje ovaj sastanak već poznat niz problema i pitanja koji se tretiraju na godišnjim skupovima ovog Udruženja, pokušaćemo da izdvojimo neka karakteristična pitanja iz rada ove konferencije.

Personalni problemi podoficira. Iz uvodnog obrazloženja rada vidi se da su konferenciji prisustvovala 282 starija podoficira i da je to, u stvari, bila njihova prva konferencija. General Ričardson, kao predstavnik načelnika personalne službe američkog Ministarstva odbrane, bio je glavni govornik. U toku diskusije pretresan je niz pitanja vezanih za probleme života i rada podoficira, sa posebnim akcentom na perspektivu rešenja pojedinih njihovih problema. Očigledno, najveću novost je predstavljalo saopštenje da će se ostvariti već dugo očekivani kurs za starije podoficire, u trajanju od 4 meseca, u komandnoštabnoj školi u *Fort Leavenworth-u*, po programu koji se već primenjuje kod oficira. Ova mera treba umnogome da poboljša opštevojne i druge kvalitete podoficirskog kadra.

Problemu borbene gotovosti KoV posvećena je i na ovoj konferenciji posebna pažnja. Njegov značaj naglasio je u svom izlaganju general Abrams, zamenik načelnika generalštaba KoV SAD.

Bez obzira na stvarni značaj izlaganja pojedinih učesnika u diskusiji o ovom problemu, od posebnog je interesa bila izložba otvorena u prostorijama gde je održavana konferencija. Ona je trebalo da posluži boljem shvatanju promena u naoružanju, doktrini i tehnici i na njoj su, između ostalog, prikazani:

Najveći deo časopisa Army, SAD, od decembra 1964. godine posvećen je desetoj jubilarnoj godišnjoj konferenciji Udruženja (AUSA — Association United States Army). Vojno delo je u broju 3/64. donelo prikaz godišnje konferencije ovog Udruženja za 1963. godinu.

projektili i rakete namenjeni za uništavanje napadačevih projektila, koji će biti uključeni u sistem *Nike-X* (u člancima sa ove konferencije se naglašava da je to prvo javno prikazivanje ovih projektila posle njihovog brižljivog čuvanja u tajnosti);

SECOR-sistem, koji je omogućio delegatima da sagledaju kako veštački sateliti primaju i odbijaju radio-signale koji se registruju preko posebnih prijemnika;

prvi put projektil *Lance* koji služi za nuklearnu i konvencionalnu podršku trupa;

određena dostignuća na polju medicinskog istraživačkog rada.

Treba posebno istaći da je u Pentagonu održano nekoliko simpozijuma o određenim problemima, u toku kojih su najpoznatiji američki stručnjaci davali objašnjenja o pojedinim konkretnim pitanjima.

Naučnoistraživački rad. G. Fubini, pomoćnik sekretara narodne odbrane za istraživanja i tehniku, govorio je o značaju naučnoistraživačkog rada u armiji SAD, a održan je i simpozijum na temu »*Vatrena moć KoV SAD u prošlosti — u budućnosti*«. Tu je poseban akcenat usmeren — u vezi sa jačanjem odbrambene sposobnosti zemlje — na potrebu bolje saradnje privrede i naučnoistraživačkih ustanova. Pri razmatranju ovog problema posebno je istaknut značaj novih dostignuća u razvoju pojedinih oružja, pa je pomenut i novi mitraljez *Minigun*, kal. 7,62 mm.

Pojačana pokretljivost jedinica. Niz govornika pošao je od činjenice da povećanje pokretljivosti pešadijskih jedinica — s obzirom na njihovu mogućnost transportovanja vazдушnim putem — dopušta češću primenu važnog faktora za uspešno izvođenje operacija — iznenađenja. Povećanje brzine uopšte omogućuje veći stepen iznenađenja, a ako se ono ostvaruje vazдушnim putem, onda to omogućava:

eliminisanje i izbegavanje najvećeg dela naoružanja sa zemlje;

skraćivanje vremena potrebnog za savlađivanje onih reiona gde je izvršena koncentracija neprijateljeve artiljerije, mitraljeza i drugog naoružanja;

preletanje minskih polja, reka, prirodnih i veštačkih prepreka, odnosno fortifikacijski uređenih reiona.

Govornici su poseban naglasak usmerili na potrebu da se sredstva za vazdušni transport pridaju borbenim jedinicama KoV, jer se to na osnovu mnogih elemenata pokazalo kao bolje i svrsishodnije od dosadašnje prakse da ona budu u sastavu samo viših komandi.

Spremnost za intervencije. General H. K. Džonson, načelnik GŠ KoV-a SAD govorio je o značaju postojanja pokretnih i veoma dobro opremljenih jedinica, sposobnih da se suprotstave agresiji koja se formalno ne može nazvati ratom. Ove snage on naziva »kopnenim snagama sa neograničenim zadacima«, objašnjavajući da je to korak dalje u nastojanjima armije da učini sve što je nužno za vođenje vojnih operacija danas i u kritičnim godinama koje dolaze. Po njegovoj oceni, ove snage predstavljaju savršenstvo borbene gotovosti i spremne su za izvršenje svih zadataka koji se pred njih postavljaju. U člancima — izlaganjima sa ove konferencije ne nalazimo detaljnija objašnjenja o ovim snagama.

Rezervna komponenta KoV SAD. Iako se na svim dosadašnjim konferencijama Udruženja pridavao poseban značaj ovom pitanju, govornici su istakli da je na konferenciji ovom pitanju posvećeno više pažnje nego

bilo kada ranije. Najviši rukovodioci armije govorili su o značaju rezervne komponente, o obuci rezervnog sastava, o uočenim slabostima koje treba razrešavati radi postizanja bolje gotovosti armije u celini, a posebno u vezi sa rezervnim oficirskim i podoficirskim sastavom. Kao najvažnija činjenica navodi se da je oko 10.000 rezervista, u okviru 24 jedinice, učestvovalo u manevru poznatom pod nazivom »Desert Strike«, u kome je postignuto nekoliko konkretnih rezultata u obuci, u pogledu usavršavanja rezervnog sastava, njegovog upoznavanja sa savremenim gledanjima na doktrinu i upotrebu tehnike itd. Posebno se konstatuje da je »poraslo poverenje regularne armije u rezervnu komponentu«.

Neke novine u vezi sa rukovođenjem armijom. Prvi put se na konferenciji Udruženja govorilo o uvođenju u armiju takozvanog *C-sistema* koji treba da posluži oceni borbene gotovosti jedinica KoV u vezi sa ljudskim potencijalom, opremom i obukom. U pogledu borbene gotovosti, svaka jedinica nosi oznaku *C-1, C-2, C-3*, što u stvari predstavlja broj dana u kojima ona — u skladu sa zahtevima postojećeg ratnog plana — postiže punu borbenu gotovost.

O nekim zadacima Udruženja. General H. P. Haris posebno je govorio o nekim problemima u vezi sa aktivnošću i zadacima Udruženja. S obzirom na značaj njegovog izlaganja, iznosimo ovde neke najbitnije delove iz njega.

Govornik ističe da po svojoj funkcionalnoj dužnosti može da oceni značaj i važnost Udruženja i primećuje da je često »pomoć armijskih kadrova pretila Udruženju da izgubi svoj nezavisan status i potpadne suviše pod uticaj profesionalnih vojnika. Međutim, Udruženje treba u prvom redu da bude sastavljeno od građana izvan regularne armije...«

Udruženje treba da ima bolji informativni program, jer postoje realni uslovi da neke mesne organizacije znatno prošire broj članova — kada bi se znalo kakvi su ciljevi organizacije. General Haris kaže: »Ima na hiljade ljudi koji su ubeđeni u potrebu odbrane SAD i odlučujuće uloge armije pri tome... ali oni ne znaju ciljeve i zadatke organizacije«. On pledira na potrebu da se učlanjivanje vrši bez pritiska, tj. treba učlanjivati one koji to žele. Prilikom agitacije za okupljanje novih članova, on smatra da treba istaći dva osnovna cilja Udruženja:

informisanje građana o onim činjenicama koje su od značaja za bezbednost zemlje, i

nužnost da svaki građanin, u okviru svoje dužnosti odbrane zemlje, doprinese jačanju armije u miru i njenim pripremama za rat.

Zato je potrebno, ističe Haris, pojačano informisanje o armiji pomoću raznih sredstava: lokalnih civilnih organizacija, štampe, nastavnika i drugih ličnosti. Ne treba biti škrt u iznošenju uspeha i dostignuća, jer će to doprineti jačanju Udruženja koje treba da pomogne da se shvati potreba postojanja profesionalnih vojnika, kao što je potrebno imati lekare, pravnike, učitelje itd.

Jedna od najvećih prednosti Udruženja jeste činjenica da su u njemu udruženi: oni koji su u armiji sa onima koji imaju snažan interes za nju. Međutim, na tom planu se može još više učiniti. Često su vojnici osamljeni u kampovima i kasarnama, imaju malo veze sa spoljnim svetom, a savremena kretanja traže sve dublju i dublju povezanost. Zbog toga je nužno, smatra Haris, stvoriti poseban program. On postavlja otvoreno nekoliko pitanja, koja treba u suštini da pomognu u pronalaženju boljih mogućnosti rada, kao na primer:

Šta je Udruženje učinilo na planu organizovanja javnih sastanaka, na kojima bi zainteresovani imali priliku da u diskusiji sa profesionalnim vojnicima čuju obrazloženja za pojedino »da« i »ne« u vezi sa armijskim poslovima?

Šta je Udruženje učinilo na planu svog uključivanja u programe pojedinih klubova, patriotskih organizacija, udruženja roditelja i nastavnika, kao i raznih drugih organizacija koji često teško pronalaze govornike i predavače? Zar sva ta mesta ne pružaju priliku da se govori o armiji?

Da li je Udruženje iskoristilo sve šanse koje se mogu iskoristiti u školama i drugim obrazovnim ustanovama?

Šta je urađeno na planu širenja javnih informacija o armiji?

Šta je Udruženje učinilo u vezi sa potrebom ulaganja jačih napora na planu stvaranja većeg broja pripadnika rezervnog sastava po koledžima i univerzitetima? S obzirom na to da sada u KoV SAD nedostaje oko 3.000 oficira, da li bi Udruženje moglo pomoći da se ova ozbiljna teškoća reši?

General Haris zaključuje da bi o svim ovim pitanjima trebalo više razmisliti i pronaći puteve da Udruženje pojača svoje napore kako bi postalo organizacija koja može ispuniti očekivanja.

Borba protiv samozadovoljstva. Dosadašnji predsednik Udruženja general u penz. Gavin govorio je u završnoj reči o nekim problemima u vezi sa radom Udruženja, naglašavajući posebno činjenicu da je najveća opasnost u njegovom radu i shvatanju problema armije i KoV izvesno samozadovoljstvo postignutim rezultatima i česte razmirice između pojedinaca. On ističe činjenicu da je nužno realnije prilaženje određenim političkim i vojnim problemima i ulaganje više snage i mogućnosti da se pojača bezbednost zemlje, a izbegnu nesvrshodne diskusije oko toga da li treba da civilno lice rukovodi narodnom odbranom i slično.

Iz završne rezolucije desete konferencije Udruženja pripadnika KoV-a vide se osnovna pitanja i problemi koji su tretirani na njoj, njihov značaj i preporuke koje Udruženje daje u vezi sa konkretnim problemima.

U preambuli rezolucije ukazuje se na sadašnju vojno-političku situaciju i na nužnost da se brojno stanje redovnih snaga KoV poveća na 1 milion, Nacionalne garde na 400.000, a Rezervne komponente na 300.000 ljudi.

Dalje se u rezoluciji tretiraju mnoga pitanja, kao na primer:
borbena gotovost i rezervne snage;

modernizacija naoružanja KoV, pri čemu se ukazuje da prihvatanje najmodernijeg naoružanja i opreme za KoV SAD treba da osigura njenu kvantitativnu i kvalitativnu nadmoćnost, koja je nužna za sprečavanje opasnosti i za uspeh u borbi sa eventualnim neprijateljem;

protivprojektilska odbrana, uz predlog da se što brže pređe na proizvodnju i razvoj sistema Nike-X;

problemi civilne odbrane;

program obuke rezervnog oficirskog i podoficirskog sastava.

Iz napred iznetog jasno se vidi da Generalštab KoV SAD i Ministarstvo odbrane pridaju veliki značaj Udruženju pripadnika KoV, kao jednoj od veoma značajnih komponentata u razvoju američke kopnene vojske.

MILITARIZOVANJE PRIVREDE U ZAPADNOJ NEMAČKOJ

Kolektiv autora iz Instituta za društvene nauke pri CK Socijalističke ujedinjene partije Nemačke postavio je sebi zadatak da za potrebe širokih krugova izvrši analizu pojedinih centralnih problema militarizovanja Savezne Republike Nemačke i da ukaže na opasnost koja pretila svetu od takvog političkog kursa bismarčke vlade. Knjiga sadrži šest članaka iz pera raznih autora, od kojih svaki obrađuje poseban problem.

U prvom članku koji je obrađen na osnovu materijala od dr ekonomskih nauka Hansa Franka i nosi naslov »Uzroci naročite agresivnosti zapadnonemačkog imperijalizma i savremenog militarizma«, ukazuje se na to da se Savezna Republika Nemačka ističe kao ratni huškač, protagonista ideje hladnog rata i propagator ideja o »oslobađanju sovjetske zone«, o »integraciji Evrope do Urala« i o »odbrani hrišćanskog zapadnog sveta«. Uzroci ovome leže u tome što se zapadne sile nisu pridržavale odredaba ugovora na Jalti i u Potsdamu o denacionalizaciji i demilitarizaciji Nemačke, već su, obratno, uradile sve da se u Saveznoj Republici Nemačkoj održe na vlasti iste one snage koje su rukovodile Nemačkom i pre prvog i pre drugog svetskog rata. Zapadne sile su dopustile još nešto opasnije. Zahvaljujući prilikama posle rata, nemački monopolistički kapital je još više ojačao svoje pozicije u Nemačkoj, još se više koncentrisao i postao neograničen gospodar nad celokupnim životom u Saveznoj Republici Nemačkoj. Više od tri četvrtine kapitala i proizvodnih kapaciteta koncentrisano je u rukama male grupe kapitalista: upravljača nemačke banke, vlasnika IG Farben industrije, AEG, Simensovog i Flikovog koncerna i malobrojnih drugih monopolista. Ova grupa predstavlja pokretačku snagu celokupne politike bismarčke vlade. Monopolistički kapital je po svojoj prirodi agresivan i teži da potčini svojoj vlasti ceo svet. Međutim, nemački monopolistički kapital je posebno agresivan zbog specifičnosti svog istorijskog razvitka, zbog kasnijeg ulaska u borbu za podelu sveta i zbog svojih dugih militarističkih tradicija koje potiču još od Pruske Fridriha Velikog. Ta se agresivnost još povećala zbog specifičnosti obnavljanja nemačkog monopolističkog kapitala posle drugog svetskog rata; naime, anglo-američkom kapitalu, koji je podigao iz ruševina nemački kapital, potrebno je postojanje »jurišnog ovna« protiv socijalističkih zemalja, i »žandarma« za ostale zapadnoevropske zemlje. Nemački kapital je posle drugog svetskog rata izgubio znatan deo svojih interesnih sfera, gotovo sva strana tržišta, izvore sirovina i teritorije za svoj plasman. To ga primorava na ekspanziju i pokretanje pitanja pounovne podelu sveta. Ova težnja znatno pooštrava unutrašnje i spoljne su-

---

Die Militarisierung der Wirtschaft Westdeutschlands,
izdanje Ministarstva narodne odbrane Demokratske Republike Nemačke, Berlin,
1960, str. 190.

protnosti u Nemačkoj, a nemački finansijski kapital smatra da ih može rešiti samo pomoću novog rata. Jačanje socijalizma u celom svetu i njegova izgradnja u jednom delu Nemačke još više zaoštavanju te suprotnosti i povećavaju besperspektivnost nemačkog imperijalizma, što ga tera na očajničke korake prema socijalističkim zemljama, a naročito Demokratskoj Republici Nemačkoj.

Kapitalizam, a naročito monopolistički, rađa militarizam. Politička strana nemačkog militarizma izražena je u težnji da se ratni zločinci sačuvaju od kažnjavanja, u održavanju »ratničkog« duha nemačkog naroda, u podršci svih emigranata iz istočne Evrope, u jačanju Bundesvera, u njegovom vaspitavanju u pruskom i fašističkom duhu, u suzbijanju svega što je napredno u zemlji, u vaspitavanju narodnih masa u duhu revanšizma, a u spoljnopolitičkom pogledu u gajenju najagresivnijih ratnih planova.

Ideološka strana nemačkog militarizma sastoji se u pokušaju obnavljanja svih najreakcionarnijih teorija i ideologija: nacionalizma, šovinizma, teorije o »narodu bez životnog prostora«, antisemitizma, rasizma, anti-komunizma i antisovjetizma. Pošto neposredno propagiranje tih ideja nailazi na otpor, nemački militaristi propovedaju politički klerikalizam, pokušavajući da iskoriste uticaj crkve u svoje svrhe. Politički klerikalizam je postao državna ideologija bonske vlade. On pokušava da konstruiše, analogno verskom učenju o Hristu i antihristu, suprotnost između »hrišćanskog Zapada« i »bezbožnog komunizma«, prihvata za svoje učenje znatan deo fašističke ideologije, uliva u mase ideju o »božanskom poreklu« kapitalističkog uređenja, propoveda »klasni mir« i primenjuje sve vrste ideološkog terora po ugledu na Gebelsa. Njegovi politički instrumenti su »Uprava za psihološko ratovanje« i »Odeljenje za duhovno rukovođenje«. Biblija političkog klerikalizma je priručnik »Sudbinska pitanja današnjice« koji propoveda divlji antikomunizam, uverava narodne mase da u Saveznoj Republici Nemačkoj vlada »prava demokratija« i »slobodarsko uređenje«, poriče zakonitost poraza Nemačke u drugom svetskom ratu i opravdava to raznim slučajnostima; ujedno propoveda potrebu za jačanjem »pruskih tradicija« i uverava mase u neophodnost odbrane »Zapada« od »neznabožakih hordi sa Istoka«.

Ekonomska strana militarizma sastoji se u uvlačenju celokupne privrede u pripremanje rata, u njenom militarizovanju i podizanju značaja takozvanog državnomonopolističkog kapitalizma. Nemačko »privredno čudo« nije ništa drugo nego ubrzana izgradnja privrednog ratnog potencijala Savezne Republike Nemačke. Ovu ekonomsku stranu militarizma razmatraju detaljno i ostali autori u narednim člancima.

U članku »Razvoj tržišta ratne opreme i naoružanja u Zapadnoj Nemačkoj«, dr Horst Hemberger konstatuje da zapadnonemačko »privredno čudo« predstavlja samo masku za pripremanje novog rata.

On je mišljenja da nemački monopolistički kapitalizam, uprkos porazu u drugom svetskom ratu, nije napustio svoje planove za osvajanje prevlasti u svetu. U prvim posleratnim godinama on ih je privremeno potisnuo u pozadinu, pošto mu je bilo stalo do toga da održi svoje stare pozicije u Nemačkoj i da se ponovo izgradi. Kada mu je to uz pomoć zapadnih sila uspelo, on je u periodu od 1950. do 1956. godine preduzeo obimne pripreme za militarizovanje privrede. Na osnovu statističkih podataka, autor doka-

zuje da je politika ulaganja kapitala u tim godinama bila usmerena na to da se razviju one grane koje igraju glavnu ulogu u ratnoj privredi, tj. on je ulagan u tešku industriju, a naročito u industriju izrade investicionih dobara i mašinogradnju, elektronsku industriju i tome slično. Tako su u tim godinama najveći razvoj postigle ove grane: industrija proizvodnje lakih metala, industrija vozila, elektro-industrija, mašinogradnja, hemijska industrija i industrija čelika i gvožđa.

U to vreme su još postojala izvesna, barem formalna, ograničenja za razvoj nemačke industrije naoružanja. Nemci su zbog toga pribegli oprobanom metodu iz perioda posle prvog svetskog rata: podizanju važnih industrijskih preduzeća i istraživačkih ustanova u inostranstvu, a naročito u Frankovoj Španiji.

Pristupanjem Savezne Republike Nemačke NATO-paktu otpala su i poslednja ograničenja. Međutim, protesti u celom svetu protiv njenog ponovnog naoružavanja bili su toliko jaki da se ona morala »dobrovoljno odreći« proizvodnje atomskog i hemijskog oružja, bakterioloških borbenih sredstava, dalekometnih raketa, bombardera, podmornica i ratnih brodova veće tonaže. Međutim, to je bilo samo prividno odricanje. Uporedo sa jačanjem svojih oružanih snaga i ratnoindustrijskog potencijala, Savezna Republika Nemačka je postajala sve agresivnija i počela da zauzima ključne položaje u NATO-u. Pored toga, Ulbrihtovo objavljivanje tajnih planova za napad na Demokratsku Republiku Nemačku dokazuje da se nemački militaristi zanose i svojim posebnim planovima za uvlačenje sveta u rat.

Posle formiranja Bundesvera nemački militaristi su se postarali da ga naoružaju najsavremenijim ratnim materijalom. Delimično je to naoružanje nabavljano i iz inostranstva zato što je takva nabavka omogućavala da se Bundesver, u najkraćem roku, snabde najmodernijim naoružanjem. Istovremeno, to je omogućilo nemačkim militaristima da, bez većih troškova, dođu do licenci i prototipova najnovijeg materijala. Nemački militaristi su očekivali da će porudžbinom ratnog materijala kod saveznika obezbediti podršku njihovih vlada za svoje avanturističke planove. Pored toga, ta porudžbina omogućavala im je da predstave svetu kako oni nisu opasni pošto ne raspolažu sopstvenom industrijom naoružanja.

Međutim, nemački militaristi su, s osloncem na sopstvenu jaku industriju, ubrzo prešli na izradu celokupnog ratnog materijala u samoj Saveznoj Republici. Poznato je da liferacije oružja i ratne opreme spadaju u takvu vrstu poslova koji se mogu realizovati samo pomoću državnog kapitala — na račun povećanja poreza i drugih državnih prihoda ili pak dugova. Posledica ovog je niz državnomonopolističkih mera, a to u krajnjoj liniji vodi militarizovanju celokupne privrede. U ovom slučaju država sama istupa kao predstavnik monopolističkih grupa, odnosno kao izvršilac njihovih naloga. Povećana intervencija države ubrzava proces monopolisanja proizvodnih sredstava i kapitala i dovodi do zaoštavanja unutrašnje situacije, a u krajnjoj liniji i do ekonomske krize. To se već zapaža u Saveznoj Republici Nemačkoj. Indeks povećanja industrijske proizvodnje koji je stalno rastao do 1955. godine, počeo je od te godine naovamo da opada. U takvoj situaciji monopolističke grupe zahtevaju da država poveća porudžbine naoružanja, što još više ubrzava militarizovanje privrede, a, s druge strane, ide u prilog agresivnim planovima nemačkog imperijalizma.

Na tržištu naoružanja i ratne opreme pojavljuje se jedini kupac — država koja je potčinjena monopolističkim grupama. Politiku naoružanja, a u vezi s tim i porudžbina ratnog materijala, diktira Savezna uprava za vojnu tehniku i nabavke u Koblencu koja je čvrsto u rukama monopolističkih grupa, što se vidi i iz sastava rukovodstva te uprave i njegovih mnogobrojnih korupcionaških afera. Politiku naoružanja, u stvari, diktira Savezno udruženje nemačkih industrijalaca (»Bundesverband der deutschen Industrie«) koje u svemu odgovara Državnoj grupi za industriju u doba Hitlera. To udruženje ima odbor za pitanja odbrambene privrede koji raspolaže sa nekih 27 radnih grupa i odgovara u svemu nekadašnjem nacističkom Ministarstvu za naoružanje i ratnu proizvodnju. Ovaj odbor, u stvari, određuje tu politiku naoružanja, a s njome i politiku porudžbina, Saveznoj upravi za vojnu tehniku i nabavke. Porudžbine ratnog materijala, kao što pokazuje statistika, odlaze u malobrojne koncerne (IG Farben, Simens, AEG, Degusa, grupe Flik), što još više pojačava superprofite monopolističkog kapitala, pomaže likvidaciju konkurentskih preduzeća, a naročito srednjih i malih proizvođača. Razume se da to ne isključuje ogorčenu konkurentsku borbu između izvesnih grupa, o čemu svedoče mnogobrojne korupcionaške afere, u kojima se, naravno, ne pojavljuju glavni učesnici i podstrekači.

Pojedine porudžbine ratnog materijala i naoružanja treba da ublaže simptome krize u Saveznoj Republici Nemačkoj. Međutim, troškovi oko tih porudžbina padaju na teret države, odnosno na teret poreza i drugih državnih prihoda, a u krajnjoj liniji na teret širokih narodnih masa čija se realna zarada smanjuje zbog povećanih poreza, zajmova i inflacionih pojava. Prema tome, dinamika militarizovanja privrede još više zaoštava unutrašnje suptnosti u Saveznoj Republici Nemačkoj.

Međutim, ubrzano naoružavanje pojačava agresivnost nemačkog militarizma, koji se više ne zadovoljava klasičnim naoružanjem, već traži atomsko. To pak zahteva »veću spremnost na žrtve« širokih narodnih masa, o čemu govori bivši zapadnonemački ministar Štraus, zbog čega dolazi do njihovog otpora. Da bi se on savladao, nemački militaristi se laćaju sve brutalnijih mera za ideološko i političko potčinjavanje masa.

Široke mase u Saveznoj Republici Nemačkoj postavljaju danas pitanje: zašto je potrebno atomsko naoružanje? Na to pitanje Štraus odgovara: »Da bi se vodila svetska politika«. Prema tome, nisu više u pitanju aneksija DR Nemačke i »Novi poredak u Evropi«, već »svetska politika«, tj. prevlast u svetu.

U članku »Ratnoprivredna funkcija državnih preduzeća u Zapadnoj Nemačkoj«, dr Luc Majer konstatuje da militarizovanje privrede neminovno pojačava razvoj državnomonopolističkog kapitalizma. Jednu od najznačajnijih formi državnomonopolističkog kapitala u Saveznoj Republici Nemačkoj predstavljaju državna preduzeća koja danas zauzimaju važno mesto u njevoj privredi. Preko njih državna finansijska sredstva se koriste kao proizvodni kapital tako da se država javlja kao neposredni vlasnik proizvodnih sredstava. Državna preduzeća raspolažu ukupno sa oko 25% kapitala svih nemačkih akcionarskih društava i onih sa ograničenim jemstvom. Jezgro državnih preduzeća predstavljaju veliki državni koncerni koje autor nabroja u članku.

On detaljno razmatra istorijat postanka državnih preduzeća u carskoj Nemačkoj, zatim u doba fašizma i, najzad, u Saveznoj Republici Nemačkoj posle drugog svetskog rata i dolazi do ovih zaključaka:

Tipična karakteristika državnih preduzeća u monopolističkoj nemačkoj privredi sastoji se upravo u tome što je većina postala u tesnoj povezanosti sa militarizovanjem privrede i razvija se u vezi s njom. U državnom uređenju Savezne Republike Nemačke ova preduzeća čine znatan deo monopolističke kapitalističke privrede. Na vodećim položajima u tim preduzećima nalaze se nekadašnji fašistički privredni rukovodioci sa »novim« gospodarima Savezne Republike. I danas ratnoprivredna funkcija obeležava karakter njihove delatnosti. Militaristički krugovi zapadnonemačkog monopolističkog kapitala koriste raznovrsnost državnih preduzeća i njihovo postojanje u najrazličitijim oblastima proizvodnje zato da bi uz njihovu pomoć uvukli celokupnu privredu u ratnu proizvodnju. Zbog toga državna preduzeća sačinjavaju jedan od najvažnijih elemenata militarizovanja privrede u Saveznoj Republici Nemačkoj.

Proizvodnja pojedinih državnih preduzeća je vrlo različita. Prema tome, pojedina preduzeća igraju vrlo različitu ulogu u razvijenoj zapadnonemačkoj ratnoj privredi. Proizvodnja obuhvata rad od dobijanja važnih stratejskih sirovina (VIAG koncern — aluminijum i azot, VEBA koncern — uglj i hemijski proizvodi, AG — sirovine za rudnička i topionička preduzeća) do bezbrojnih proizvoda za neposredne vojne potrebe kao što su motorna vozila, ratni brodovi, avioni, motori, rakete, eksploziv, transportna sredstva itd. Naročito značaj sada dobijaju državna elektropreduzeća koja saraduju u razvoju atomskog naoružanja.

Za velike državne koncerne karakteristična je vertikalna struktura prilagođena potrebama ratne privrede. Ona uglavnom povezuje proizvodnju sirovina važnih za rat sa preduzećima koja te sirovine dalje obrađuju za potrebe ratne privrede. Iz toga se može zaključiti da se nemačka privreda razvija u duhu reakcionarne i agresivne politike vladajućih krugova nemačke finansijske oligarhije radi ekonomskog pripremanja i sprovođenja imperijalističkih i osvajačkih ratova.

Državna preduzeća u oblasti militarizovanja zapadnonemačke privrede imaju uglavnom ovu funkciju:

a) Da svoje proizvodne kapacitete proširuju i razvijaju s obzirom na potrebe ratne privrede.

b) Za njih je tipično to što na sebe preuzimaju radove male rentabilnosti ili potpune nerentabilnosti. Na taj način monopolistički kapital štedi na izdacima za razvoj potrebnih grana industrije ili potrebnih prototipova, ali preko svojih predstavnika ili mešovitih preduzeća učestvuje u rezultatima tih radova i obezbeđuje za sebe lične profite. Tako državna preduzeća učestvuju u podeli nacionalnog dohotka u korist finansijske oligarhije, pošto je oslobođaju od izdataka za razvoj koji se prebacuje na državu, a omogućuju joj oligarhiji učešće u profitu.

c) Sa prelaskom na masovno naoružavanje ova preduzeća preuzimaju na sebe državne porudžbine, i to većinom one koje su skupčane sa velikim izdacima za proizvođača.

d) Deo državnih preduzeća, takozvana režijska preduzeća, formira se radi stvaranja arsenala za Bundesver i njegove jedinice. Ona treba da omogućue brzo proširivanje mreže arsenala u Saveznoj Republici Nemačkoj.

Pored toga, formiranje državnih preduzeća u najrazličitijim granama privrede povezano je sa takozvanim zakonom o vanrednom stanju. Prema odredbama tog zakona, državna preduzeća većinom spadaju u red »preduzeća važnih za državu«, zbog čega se radnici podvrgavaju naročitom tretmanu. Njima je oduzeto pravo na štrajk, što treba da doprinese likvidaciji štrajkova uopšte ili eventualnog opšteg štrajka. Ovo je naročito važno u vezi sa organizacijom Tehničke pomoćne službe koja raspolaže armijom izvežbanih štrajkbrehera (oko 53.000 članova) u svim pokrajinama Savezne Republike.

Takozvana kampanja za privatiziranje državnih preduzeća u stvari nije ništa drugo nego vraćanje državnih preduzeća koja su postala vrlo rentabilna, a čiji su razvoj i formiranje stajali državu ogromnih troškova, vlasnicima monopolističkih koncerna.

Hans Vunderlih u članku »Pojačano pretvaranje Evropske ekonomske zajednice u instrument militarizovanja spoljnih ekonomskih odnosa Zapadne Nemačke« iznosi da nastojanje Savezne Republike da što više ojača Evropsku ekonomsku zajednicu predstavlja u stvari pokušaj zapadnonemačkog monopolističkog kapitala da mirnim putem stekne hegemoniju u zapadnoj Evropi i da je pretvori u ekonomsku bazu za planirani rat protiv socijalističkih zemalja.

Američki monopolistički kapital je posle drugog svetskog rata uspeo u velikoj meri da nametne svoju hegemoniju ostalim kapitalističkim zemljama. Međutim, neravnomeran i skokovit razvoj kapitalističkih zemalja utiče na to da se u samom kapitalističkom svetu pojačavaju tendencije ka sužavanju te hegemonije i stvaranju više ili manje nezavisnih blokova. Ta borba se manifestuje u stvaranju Evropskog zajedničkog tržišta i Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu, tj. u stvaranju dve međusobno suprotstavljene grupe država. Američkom kapitalu to, naravno, ne ide u prilog, zbog čega njegovi predstavnici počinju da govore o »atlantskoj ekonomskoj zajednici« koja bi obezbedila njegovu prevlast u kapitalističkom svetu.

U stvari, nemački monopolistički kapital, koristeći svoju prednost u ekonomskom razvoju koju je, kao što je to opštepoznato, postigao pomoću američkog kapitala, želi da obezbedi sebi dominirajući položaj u zapadnoj Evropi, utoliko pre što je, izgubivši svoja ranija tržišta, sada primoran na oštru konkurentsku borbu sa ostalim kapitalističkim zemljama na njihovim tržištima. Autor daje statističke podatke o prednosti Savezne Republike u pogledu industrijskog razvoja nad ostalim kapitalističkim zemljama.

Nagli posleratni razvoj Savezne Republike Nemačke, smanjenje neposrednog područja zapadnonemačkog uticaja i mogućnosti izvoza i usled toga pojačane suprotnosti unutar zemlje i van nje, predstavljaju uzroke naročito agresivnog karaktera zapadnonemačkog imperijalizma i militarizma. On primorava zapadnonemački monopolistički kapital da militarizuje svoju privredu, a pored toga da iskoristi svoje zapadnoevropske partnere za pojačano naoružavanje, s jedne strane, a sa druge — za svoju robnu ekspanziju pomoću ukidanja nepovoljnih carinskih stopa.

U tu svrhu Savezna Republika Nemačka koristi Evroatom, Montanuniju i Evropsku ekonomsku zajednicu, kao i ugovore o carinskim i tržišnim pitanjima.

Savezna Republika Nemačka koristi Evropsku ekonomsku zajednicu da bi pomoću Francuske i drugih svojih partnera oslabila britanski uticaj, ukinula carinske barijere, povećala svoj izvoz u zemlje Evropske ekonomske zajednice, iskoristila jeftiniju radnu snagu iz drugih zemalja i prodrila u kolonijalne zemlje koje još zavise od njenih partnera. Autor pomoću pregleda ukazuje na korist koju bi Nemci dobili, zahvaljujući svom jačem industrijskom potencijalu, ukidanjem carinskih barijera. Pored toga, Evropska zajednica pomaže nemačkom monopolističkom kapitalu da pređe granice svoje zemlje i pristupi monopolisanju kapitala i industrije na teritoriji svih šest zemalja koje ulaze u sastav te zajednice.

Pored toga, Evropska ekonomska zajednica poslužila je i za direktno ubrzavanje i jačanje naoružanja Savezne Republike Nemačke. To dokazuju ove činjenice: stvaranje, udruživanjem AEG i Filipisa, trusta elektronske industrije koji je veoma važan za proizvodnju savremenih aviona, raketa i radio-tehničkih uređaja; stvaranje hemijskog trusta za proizvodnju veštačkih materijala; pokušaji standardizacije izvesnih proizvoda i saradnja u raznim vojnoistraživačkim centrima; uvlačenje državnog aparata pojedinih partnera iz Evropske ekonomske zajednice u kontrolu liferacija naoružanja i ratne opreme Saveznoj Republici Nemačkoj; izgradnja mreže naftovoda u internacionalnim razmerama koja očigledno služi za eventualno snabdevanje gorivom armija na teritoriji Savezne Republike itd.

Međutim, sve ove mere imaju i drugu stranu. One izazivaju nezadovoljstvo partnera iz Evropske ekonomske zajednice i njihovu želju za suprotstavljanjem nemačkoj dominaciji, tj. vode povećavanju i zaoštavanju suprotnosti u logoru »integrirane Evrope« koje ne mogu da otklone ni nadnacionalni organi za koordinaciju koji se stvaraju u okviru Evropske ekonomske zajednice, Evroatoma i Montanunije.

Svoj članak pod naslovom »Uticaj militarizovanja privrede na položaj trudbenika u Zapadnoj Nemačkoj«, dr Gerd Maurišat posvećuje prikazivanju posledica izdataka na naoružanje u Saveznoj Republici Nemačkoj. On konstatuje da Savezna Republika još nije uspela da ukloni sve posledice drugog svetskog rata, a već priprema novi. Zbog toga se u njoj šire strah od sutrašnjice i nesigurnost, a kao posledica toga — trka za uživanjima, razna moralna izopačenja, neka vrsta divljanja u oblasti kulturnog života i izvestan pesimizam. Histeričnom ratnom propagandom, stvaranjem panike i senzacija, zapadnonemački vlastodršci namerno pojačavaju takva raspoloženja. S druge strane, nemačka omladina je najviše izložena poplavi zapadne kulture u obliku gangsterskih filmova, pornografije i petparačke literature, što sve u krajnjoj liniji vodi njihovom pretvaranju u buduće ubice i one koji će biti ubijeni.

S druge strane, zapadnonemačka vlada pojačava politički i ideološki teror protiv svega što je napredno i sistematski ukida demokratska prava i slobode koji su se mogli izboriti u prvim posleratnim godinama. Ona je

zabranila Komunističku partiju i ostale demokratske organizacije i sistematski sprovodi teror protiv svakog ko se usudi da protestuje zbog ponovnog naoružavanja Savezne Republike. Pomoću zakona o vanrednom stanju, nemački monopolisti verovatno nameravaju da u potrebnom trenutku ukinu i poslednja demokratska prava i pripreme put za uspostavljanje vojne i fašističke diktature. Istovremeno oni žele da sve stanovništvo sposobno za rad pretvore u robove industrije za naoružanje, pošto uvode radnu obavezu za muškarce i žene od 18 do 55 godina.

Politički klerikalizam je postao zvanična ideologija bonske vlade, a njegov glavni sadržaj čini antikomunizam i antisovjetizam. Pomoću teorija o narodnom kapitalizmu i o klasnom miru, nemački monopolisti misle da uspravljaju budnost radničke klase i da je pretvore u poslušnog roba vladajućih krugova.

Međutim, to nije sve. Izdaci za naoružanje se neprekidno povećavaju uporedo sa sve većom složnošću vojne opreme i oružja. Nemački monopolisti su približno proračunali da im je za naoružanje u toku narednih godina potrebna svota od blizu 190 milijardi maraka. Tu sumu oni mogu da pribave samo povećavanjem poreza i zajmova. Sve ove mere pogađaju uglavnom samo trudbenike i srednje slojeve, dok je veliki kapital, pošto izvlači ogromne profite iz porudžbina za naoružanje, pošteđen toga. Autor to dokazuje pomoću Marksove sheme reprodukcije. Zatim, on detaljno razmatra raspored poreskih opterećenja u Saveznoj Republici i dolazi do zaključka da sistem oporezivanja prebacuje celokupan teret na leđa potrošača, tj. širokih narodnih slojeva.

Pored toga, bomska vlada, pošto nije u potpunosti ostvarila svoje planove u pogledu dobijanja sredstava za naoružanje pomoću zajmova i poreskih opterećenja, pribegava i drugim sredstvima: ograničenju kredita za socijalno osiguranje, prosvetu i zdravstvo, što opet ugrožava interese širokih narodnih slojeva.

Seljaci su, pored toga, pogođeni i neprekidnom rekvizicijom poseda u »vojne svrhe«, tj. za potrebe stvaranja vojnih baza, poligona, utvrđenja, zabranjenih zona i tome sl.

Poslednji članak iz ove zbirke »Uloga radničke klase u borbi za onemogućavanje nemačkog militarizma«, napisao je dr Hajnc Petrak.

On konstatuje da otpor nemačke radničke klase u Saveznoj Republici Nemačkoj protiv naoružanja, a naročito atomskog, raste i dokazuje to raznim rezolucijama na mitinzima i zborovima nemačkih radnika. Tu borbu pomaže i samo postojanje Demokratske Republike Nemačke.

Politika Demokratske Republike Nemačke suprotstavlja se politici zapadnonemačkih monopolista i ima uglavnom ove ciljeve: da još više ojača ovu prvu socijalističku državu na nemačkom tlu i da nemačkim imperijalistima oduzme želju za napad na nju.

Autor konstatuje da radnička klasa u Saveznoj Republici obuhvata više od tri četvrtine celokupnog stanovništva. S druge strane, to radništvo je koncentrisano u relativno malom broju preduzeća monopolista. Gotovo

40% svih zaposlenih radi u preduzećima čiji procenat iznosi 0,6% u odnosu na broj svih postojećih preduzeća. Nikad još procenat radnika (odnosno njihove koncentracije) nije bio toliko veliki kao što je to slučaj sada. Ova okolnost daje ogromnu snagu radničkoj klasi i omogućuje uspešnu borbu protiv šačice monopolista i imperijalista i njihove ratnohuškačke politike. Ta borba je već započela i u njoj učestvuje i članstvo Socijaldemokratske partije. Autor se okreće protiv vođa Socijaldemokratske partije u Saveznoj Republici i navodi očigledne dokaze za njihovu izdaju i potpun prelazak na ideološke pozicije kapitalizma. On poziva na okupljanje sve demokratske snage u Saveznoj Republici Nemačkoj radi onemogućavanja nemačkog militarizma, utoliko pre što i međunarodna situacija nudi sada povoljne okolnosti za vođenje te borbe. Pomoću proračuna on prikazuje koje bi sve prednosti stekao narod Savezne Republike kada bi prestala trka u naoružavanju. Na kraju, autor još jednom poziva sve miroljubive snage u Saveznoj Republici Nemačkoj da se, na osnovu opšteg programa koji je objavila Socijalistička ujedinjena partija Nemačke, ujedine u borbu protiv militarista i monopolista.

HOLANDSKI VOJNI CENTAR ZA TEHNIČKU DOKUMENTACIJU I INFORMACIJE

Holandski vojni centar za dokumentaciju i informacije, poznat pod skraćenicom TDCK, osnovan je 1954. godine i, kao ustanova koja opslužuje sva tri vida oružanih snaga, neposredno je potčinjen ministru narodne odbrane. Taj Centar se, u stvari, razvio iz posebnog odseka: »Tehnička dokumentacija i obaveštavanje«, koji je bio u sklopu Ureda za naučno istraživanje holandske mornarice.

Na čelu TDCK nalazi se načelnik (direktor), ujedno i član saveta, koji ministru odbrane daje mišljenje, ocenu i predloge za rad i organizaciju Centra. Ostala tri člana saveta su viši oficiri, po jedan iz mornarice, kopnene vojske u vazduhoplovstva. U TDCK se jasno razabiru tri sastavna dela: naučno-stručni odseci, informativna služba i administracija sa materijalnom službom, uključujući zbirke dokumenata (biblioteku). U Centru ima nešto više od 60 zaposlenih, od toga su 25 stručnjaci sa visokom spremom — inženjeri, lekari i bibliotekari.

Odeljenje za informativnu službu predstavlja ulazna vrata u TDCK, a ujedno je i odašiljač svih informacija iz Centra, uključujući i poverljive dokumente. Stručnih — naučnih odseka ima pet: za vojnu medicinu, za tehničke nauke, za okeanografiju i navigaciju, za vojne nauke (naoružanje, taktika i strategija, vojna tehnika, operativna veština) i za organizaciju vojske (snabdevanje, administracija, ekonomija). Biblioteka se sastoji od tri zbirke: časopisi, izveštaji i tehničke brošure. U okviru biblioteke se nalazi odsek za umnožavanje dokumenata (reprografija). U zbirci izveštaja pohranjeni su i izveštaji koji proističu iz samog Centra, njihove bibliografije i referatni bilteni. Biblioteka odvojeno čuva zbirke dokumenata službenog i poverljivog karaktera.

Rad TDCK se sastoji od dve usko povezane delatnosti — dokumentacije i informativne službe. Glavni zadatak Centra je sistematsko prikupljanje naučnih i tehničkih podataka od značaja za narodnu odbranu, njihova dokumentacijska obrada i, na osnovu toga, upućivanje informacija onim organima kojima su potrebne za obavljanje funkcionalne dužnosti.

TDCK nabavlja dokumente na sve moguće načine i iz svakog dostupnog izvora. Kupuje stručnu literaturu i to gotovo isključivo periodična izdanja — časopise, godišnjake, monografije. Dobija besplatno ili na bazi

---

Kao prilog diskusiji o vojnonaučnom radu, pokrenutoj u Vojnom delu br. 3/64. a posebno značaju koji je u njoj dat dokumentaciji i naučnoj informaciji, donosimo prikaz članka The Netherlands Armed Forces Technical Documentation and Information Centre (TDCK) objavljenog u internacionalnom časopisu za vojnu medicinu Revue Internationale Des Services de Santé des Armées de Terre, de Mer et de L, Air № 9—10/64. Autor je J. Schüller.

razmene izveštaje, koji su čisto službenog ili poverljivog karaktera. Mesečno mu stiže preko 2.000 izveštaja. Dosad je TDCK primio izveštaje iz približno 5.000 vojnih i civilnih istraživačkih ustanova iz 15 zemalja — članica NATO. U uskoj je vezi s vojnim dokumentacijskim centrima u tim zemljama i vrši razmenu biltena i literaturnih kartica. U svojoj zemlji TDCK sudeluje u dokumentacijskoj obradi naučne i stručne literature po problemima koji prvenstveno interesuju narodnu odbranu, na primer, vazduhoplovna tehnika, primena nuklearne energije, saobraćaj, transport itd. Od drugih centara u Holandiji dobija izvode iz ostalih područja nauke i tehnike, i odlaže ih u svoje kartoteke. Za klasifikaciju dokumenata primenjuju se paralelno dva sistema: Univerzalna decimalna klasifikacije (UDK) i vlastiti sistem sa deskriptorima nazvan »TDCK COMPACT SYSTEM«.

Informacije se daju u dva dobro poznata i standardna oblika: kao odgovor na traženje korisnika po određenom problemu i kao tekuća informacija o novinama u nauci i tehnici koje su od interesa za narodnu odbranu. Sve se informacije pripremaju u naučno-stručnim osecima, uz učešće i tehničku pomoć osoblja iz biblioteke. Svaki odsek izdaje jednom ili dvaput mesečno bilten sa izvodima iz stručne literature. Biltena iz različitih oblasti ima 19, a tiraž im je oko 300. Šalju se besplatno zainteresovanim ustanovama i pojedincima koji mogu dobiti, isto tako besplatno, kserografsku kopiju pojedinog traženog dokumenta u izvornom obliku. Tako je samo u 1962. godini izrađeno i poslato 25.000 kopija. Tehničku obradu biltena i njihovo umnožavanje obavlja odsek za reprografiju u okviru biblioteke.

Za sastavljanje odgovora na pitanja po određenim problemima koriste se svi dostupni izvori i pomagala, pored kartoteke centra, koji u tu svrhu raspolaže velikim brojem sekundarnih publikacija — biltena, apstrakta, indeksa i dr. Godine 1963. odgovoreno je na 2.090 pitanja i uz njih je priključeno 35.525 kopija interesantnih izveštaja ili članaka. Informacije se daju u obliku popisa interesantnih dokumenata (bibliografija), zbirke izvoda iz literature, zbirnog referata ili tematske studije. Zahtevi za ovim studijama o pojedinim problemima, koje su izrađene na osnovu proučavanja literature, s obzirom na to da se danas uopšte u celom svetu sve više traže, sve se češće postavljaju i pred TDCK. Zato i TDCK, a i svaki savremeni centar za informacije, mora raspolagati dobrim, stručno i lingvistički visoko obrazovanim kadrovima, koji su jedini u stanju da daju naučnu informaciju najvišeg nivoa — tematsku studiju.

Premda su u organizaciji i radu holandskog vojnog centra za dokumentaciju zastupljeni poznati i opšte usvojeni principi i oblici savremene dokumentacije, kao vrlo dobra rešenja treba istaći mesto i ulogu odeljenja za informativnu službu, zatim uspešno prikupljanje izveštaja iz celog sveta (koji su većinom teško dostupni jer nisu u prodaji) i stavljanje težišta informativne delatnosti na izradu tematskih studija iz naučne i stručne literature.

I. T. — W.

VASPITANJE VOJNOG KOLEKTIVA

Izdanje Vojnoizdavačkog zavoda, »Vojne biblioteke — naši pisci«, autor dr Stojan Cmelić, Beograd, 1965. godine. Knjiga ima 227 strana, a cena joj je 600 dinara.

Autor je želeo da obradi, služeći se naučnom pedagogijom, problem vaspitanja borbenog morala u armiji. Knjiga je podeljena u šest delova. U prvom, u kome se tretira *metodologija*, autor je za istraživanje problema vaspitanja moralno otpornog vojnog kolektiva koristio međudisciplinsko prilaženje, jer se ono oslanja ne samo na pedagogiju već i na druge naučne discipline, a što je neophodno s obzirom na to da pedagoške metode još nisu razvijene. U knjizi je posebna pažnja poklonjena »teoriji polja« Kurta Levina, jer ona koristi ne samo metode koje otkrivaju opšte zakone, već i metode koje se odnose na pojedinačne slučajeve. Autor je koristio i istorijski metod da bi problem vaspitanja osvetlio kroz prošlost, sadašnjost i budućnost, a i kontrolisao uticaj svojih ratnih doživljaja.

U drugom delu, *istorijskom osvrtu*, pokazao je da je vojno vaspitanje, počev od prvobitne zajednice pa do današnjih dana, uvek imalo važno mesto, i da je davalo redovno pozitivne rezultate ako je vojni kolektiv vaspitan u duhu ideja pravednog rata. Možda se ovde moglo i nešto više reći o razvoju našeg vojnog vaspitanja.

Razmatrajući, u trećem delu, *moralnu otpornost*, autor je definiše kao borbenu volju, a posmatra je kroz svest o ciljevima borbe i rešenost da se u nju stupi i izdrži. Svest je prvostepena, uvek vezana za objektivne vrednosti, a njome su izraženi interesi kolektiva. Ali, pre no što se kolektiv i pojedinac odluče za borbu, njima, najčešće, predstoji borba motiva, u kojoj usko lični interesi moraju biti pobeđeni. Kroz izdržljivost u borbi autor tretira jednovremeno fizičke i psihičke napore, dajući mišljenje kako i zašto ih je moguće savladati, a zaključak mu je da će pojedinac izdržati samo uz pomoć kolektiva. Na borbenu volju utiču i nesvesne motivacije, bilo da čoveka pokreću u borbu ili teraju u bekstvo. Ovakav stav autora prema nesvesnim motivacijama neće verovatno prihvatiti izvestan broj čitalaca.

U četvrtom delu knjige obrađena je *regresija* kao pojava suprotna razvitku moralne otpornosti. Ona se ispoljava strepnjom, strahom i panikom. Strepnju karakterišu duže trajanje, slabiji intenzitet i prožetost nesvesnim elementima, a uzrok joj je opasnost koja nije aktuelna, a često je

is nepoznata. Autor smatra da je strah normalna pojava, a da se hrabrost sastoji u tome da se strah uspešno kontroliše. Kako će se strah doživeti zavisi od prirode opasnosti i kako je čovek shvata, odnosno preživljava. Strah može biti rezultat neočekivane opasnosti ili iznenađenja, može biti tzv. strah u produženoj opasnosti i, najzad, kao rezultat dugotrajnih napora. Panika je kolektivni strah, a posledica je negativnih interakcija. Izaziva je stvarna ili fiktivna opasnost, najčešće preuveličana, i to kad nema kontrole straha; može se sprečiti ako se kognitivni elementi pokrenu.

Da bi bolje izložio značaj i oblike vaspitanja, autor je u petom delu izneo osnovne crte *eventualnog rata*: strahovitu ubitačnost, osećaj osamljenosti i smanjene sigurnosti, latentnu paniku zbog mogućnosti radioaktivnog zračenja, veliki fizički i psihički zamor. Posebna pažnja je poklonjena partizanskom ratu. Tu je podvučeno da je neophodno još za vreme mira upoznati vojni kolektiv sa ovim načinom ratovanja, kako bi se uverio u njegovu efikasnost i tako blagovremeno i sa te strane stekao moralnu otpornost. Dosta prostora i važnosti autor je posvetio i neprijateljevoj ratnoj propagandi. Time joj je dao veći značaj no što ona po našem mišljenju zaslužuje. Da bi se negativan uticaj propagande otklonio, autor kao najuspelije rešenje predlaže: trenutno reagovati logičnim objašnjenjima, a ne zabranama. Možda bi bilo bolje da je upotrebio termin lažna propaganda, jer stvarno o njoj i govori.

Vaspitanje je najobimniji i najznačajniji deo knjige, što je i logično, jer, u stvari, treba da odgovori na dosad postavljene probleme. Ono po mišljenju autora obuhvata: moralno-političko vaspitanje, obuku, telesno vaspitanje, psihičke pripreme i rukovođenje, a rezultat je pozitivnih interakcija pojedinaca — pripadnika vojnog kolektiva; pojedinac utiče na kolektiv, ali kolektiv daleko više na pojedinca i to ne frazama već delanjem. Ovakvo shvatanje vaspitanja primiće sa rezervom svi oni koji smatraju da vaspitanje u vojnom kolektivu predstavlja aktivnost pojedinaca čiji vaspitni uticaj nema samo interakcijsko obeležje. Moralno-političko vaspitanje u našoj armiji autor zasniva na činjenici da će ona, ukoliko do njega dođe, voditi samo pravedan rat, a naročito insistira na tome da se ono izvodi pod idejnim i organizacijskim rukovodstvom SKJ. Kroz dobro izvedenu obuku vojni kolektiv i pojedinci ne stiču samo dobru uvežbanost već i samopouzdanje. Da bi se ovo postiglo neophodno je izbeći po svaku cenu formalizam, odnosno obuka mora biti što bliže ratnim uslovima i naporima. Međutim, glavni nedostatak mirnodopske obuke je baš u tome što je to veoma teško ostvariti, jer se kod vojnika ne može izazvati strah od smrti. Zato je nužno upoznati vojni kolektiv, kroz specijalnu psihološku pripremu, sa prirodom straha i opasnosti koje donosi rat. Zadatak je telesnog vaspitanja da fizičkim jačanjem stvara psihički jak kolektiv, kako bi on mogao u miru da lakše savlada obuku, a u ratu sve ono što on donosi. Da bi se ovo postiglo obuka mora biti zasnovana na sopstvenim i korisnim inostranim iskustvima, s tim da se ona podese zahtevima budućeg rata. Rukovođenje, po mišljenju autora, čine pozitivne interakcije koje povezuju vojni kolektiv u celinu. Pošto je izložio karakteristike rukovođenja, autor je obradio i zahteve koji se pred rukovođenje postavljaju: mora biti vaspitno, ne sme sputavati inicijativu i samostalnost vojnog kolektiva, neophodno je da koristi pomoć SKJ; zahtevi mu smeju biti samo realistički, naročito u teškim situacijama mora biti na visini i najzad ne sme dozvoliti da u kolektivu zavlada atmosfera dosade.

Studija dr Cmelića korisna je ne samo što je neposredno vezana za probleme vaspitanja u armiji, već što će doprineti i istraživačkom radu. Ona će biti interesantna kako za nastavnike i one koji se bave moralno-političkim vaspitanjem, tako i za psihologe, psihijatre, itd. Autor je problem vaspitanja posmatrao samo u granicama vojnog kolektiva. S obzirom na to da će eventualni rat tražiti potpuno angažovanje svih snaga zemlje, jer će biti opštenarodni, moglo bi se autoru zameriti zašto nije, posmatrajući vaspitanje vojnog kolektiva, pošao od moralno-političkog vaspitanja naroda u celini. Ali i autor ima puno opravdanje, jer je njegova namera bila da obradi samo jedan deo, istina ne mali, tako složenog problema.

U studiji su izlaganja i zaključci potkrepljeni brojnim primerima i to prvenstveno iz našeg NOR-a i mirnodopskog života JNA. Ovo je velika prednost, ali je autor ipak mogao dati i najnovije inostrane primere, prvenstveno iz borbe naroda kolonija za svoje oslobođenje. Neophodno je podvući, kao osnovno, da je u ovoj studiji dat poseban značaj moralnom faktoru i da je vojni kolektiv osvetljen kao dinamična celina koja izrasta pod uticajem njegovih delova i da se moralna otpornost, kao kolektivni fenomen, prenosi na jedinke, dok uzdignutiji pojedinci pozitivno utiču na dalji razvoj kolektiva.

Za ovu knjigu, koja je, u stvari, nešto skraćena i za štampu pripremljena doktorska disertacija autora, korišćena je obilna domaća, anglo-američka, sovjetska, francuska i italijanska literatura. Međutim, kvalitetu studije doprinela je posebno činjenica što je autor svoja gledanja zasnovao ne samo na teoretskim znanjima, već i na svojoj svakodnevnoj praksi i ličnim iskustvima iz NOR-a.

Na kraju knjige dat je manji rečnik u kome su objašnjeni svi stručni termini sa kojima će se čitalac — nestručnjak prvi put sresti.

R. Đ.

VOJNI GLASNIK 2/1965.

Pukovnik Vlado Strezoski: *Protivtenkovska odbrana pešadijskih jedinica*
Poboljšanje dometa klasičnih oruđa — uvođenjem municije sa aktivno-
reaktivnim pogonom

Potpukovnik Blažo Burić: *Uticaoj noći na borbena dejstva*

Major Petar Vijuk: *Upotreba protivtenkovskih raketa u borbi*

Potpukovnik Janez Lušina: *Borbena dejstva i transport u dubokom snegu*

Potpukovnik Kamilo Brešan: *Elaborat za taktičke vežbe u lakoj PAA*

Stariji vodnik Milan Stojković: *Uloga komandira voda u materijalnom obe-*
zbeđenju nastave

Potporučnik Milan Petković: *Priprema starešina za obuku iz nastave ga-*
danja

Potpukovnik Milan Obradović: *Obmane u nekim diverzantsko-sabotažnim*
akcijama

Major Ljubomir Petrović: *O nekim oblicima finansiranja rata*

Potpukovnik Ratko Anđelković: *Kako smanjiti broj povreda na smučanju*

Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze iz inostranih vojnih časopisa, kao i taktičko-tehničke i druge novosti.

VOJNI GLASNIK 3/1965.

Pukovnik Radovan Krompić: *Inžinjerijsko obezbeđenje pešadijskog bata-*
ljona u napadu

Pukovnik Obrad Bjelica: *Izvođenje taktičke obuke na pokretnom logoro-*
vanju

Pukovnik Aleksa Rakočević: *Minijaturni taktički poligon u obuci starješina*
Kap. I klase Vladimir Nikšić: *Priprema starešina za izvođenje političke*
nastave

Major Milan Živojinović: *Načelnik vojničkog kluba i vannastavna aktivnost*
Kap. I klase Budimir Rapačić: *Kako poboljšati obuku iz telesnog vaspitanja*

Major Vojislav Lancović: *Neka zapažanja sa ispita za čin potporučnika*
Vojnik dipl. inž. Petar Nikolić: *Merenje horizontalnih uglova teodolitom*
Potpukovnik Miloš Požudić: *Povodom članka: »Upravljanje vatrom divi-*
ziona korišćenjem balističke vatrene planšete«

General-major Hamdija Omanović: *Napad na oklopni voz*

Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi rubriku »Iz ratnih domena«, prikaze članaka iz inostranih vojnih časopisa, kao i taktičko-tehničke i druge novosti.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK 1/1965.

General-potpukovnik Viktor Bubanji: *Starešine i neki problemi obuke u RV*

Pukovnik Miloš Kovačević: *Helikopterski desant u taktičkoj dubini*

Pukovnik Svetolik Muždeka: *Dejstvo avijacije po raketnim jedinicama na*
bojištu

Poručnik inž. Miomir Vukobratović: *Avionske vibracije izazvane radom motora i elise*

Kap. inž. Vlado Velej: *Sistem za zaštitu avionskih površina od zaledivanja*
Stariji vodnik I kl. Radisav Jelić: *Smanjenje uticaja vibracija na helikopterima*

Kapetan Angel Ončevski: *O načinu izvršenja probnih letova*

Kapetan dr Stevan Petrović: *Problemi vida pri letenju na avionima visokih performansi*

Potpukovnik Uroš Drašković: *Kolektivne pripreme po temama iz aktuelne problematike*

Pored ovoga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi prikaze iz stranih RV, vesti i novosti, bibliografiju naših knjiga i časopisa.

MORNARIČKI GLASNIK 1/1965.

Potpukovnik Karlo Babić: *Pomorsko-diverzantska dejstva u sklopu osnovnih vidova dejstva pomorskih snaga*

Poručnik bojnog broda Živan Nikolić: *Protivpodmorničko patroliranje brodova u ograničenim rejonima*

Dipl. inž. Tihomir Štimac: *Primjena hidroakustike u ratnoj mornarici*

Kap. I klase Ranko Marić: *Navođenje avijacije noću na ciljeve na moru posredstvom OROST*

Poručnik bojnog broda Branko Perović: *Topovnjače u II svetskom ratu (neka iskustva)*

Kapetan fregate Zvonimir Oštrić: *Ratna mornarica Savezne Republike Njemačke*

Pukovnik dr Vuko Goce-Gučetić: *Novi Zakon o JNA*

Pored ovoga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi i sledeće rubrike: »Odzivi čitalaca«, »Iz vojnopomorske literature«, »Iz nauke i tehnike«, »Vesti i novosti«, kao i bibliografiju.

VOJNOSANITETSKI PREGLED 1/1965.

Pukovnik docent dr Gojko Kapor, pukovnik dr Dragoljub Đorđević, potpukovnik dr Krsto Vujošević: *Psihijatrijski aspekti nedozvoljenog napuštanja jedinice od strane vojnika*

Major mr ph Miodrag Dinić: *Određivanje antipirinkofeincitrata u prašku i tabletama*

Profesor dr S. Stojanović, docent dr Ž. Bumbaširević, dr K. Ristić i dr Lj. Janković: *Prelomi u amputiraca*

Pukovnik dr Herbert Klemenčić: *Dipitrenova kontraktura*

Kapetan I kl. dr Vasilije Lazić, major dr Milosav Starčević, pukovnik profesor dr Safet Latifić, potpukovnik dr Borivoje Trajković: *Dijagnostika dentogene fokalne infekcije pomoću Lesnerovog testa i Hunekeove probe*

Potpukovnik dr Aristokrat Apostolski i potpukovnik dr Sveta Suša: *Hemoragički sindrom kod akutne radijacione bolesti*

Potpukovnik Ratko Anđelković: *Dobre pripreme smanjuju broj povreda*
Pukovnik dr Marjan Bervar: *Trupni lekar pred problemom akutnog apendicitisa*

Radomir Burić: *Sa ranjenicima kroz V neprijateljsku ofanzivu — Na Vučevu*

Pored ovoga *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike »Prikazi knjiga« i »Referati«.

VOJNOSANITETSKI PREGLED 2/1965.

Pukovnik profesor dr Vinko Arneri i pukovnik docent dr Vladimir Kračun: *Značaj plastične hirurgije u lečenju kompleksnih trauma donjih ekstremiteta*

Pukovnik docent dr Stanimir Tošić, potpukovnik dr Miodjub Kušić, pukovnik dr Dušan Potkonjak: *Ulcerozni kolitis*

Pukovnik docent dr Đorđe Heneberg i general-major profesor Marijan Morelj: *Aktuelni problemi u vojnoj epidemiologiji, mikrobiologiji i imunologiji*

Pukovnik profesor dr Emanuel Vajs: *Novine u eksperimentalnoj medicini*

Pukovnik docent dr Ratko Kaljalović: *Novine u dijagnostici, lečenju i zaštiti od nekih infektivnih oboljenja*

Major mr ph Miodrag Dinić i kap. I kl. mr ph Radomir Popović: *Pregled metoda za identifikaciju i određivanje barbiturata*

Kapetan dr Miodrag Petrović: *Neka iskustva u prevenciji i zbrinjavanju povreda za vreme smučarske obuke u periodu od 1960. do 1964. godine*

Psiholog Mara Đakić: *Debilnost i služba u armiji*

Pukovnik dr Marijan Južnić: *Slučaj prostrela grudnog koša sa povredom pluća*

Pukovnik dr Đorđe Kamčevski, potpukovnik dr Vasilije Pavlović i major dr Ljubomir Prodanov: *Sindrom prednjeg tibijalisa*

Radomir Burić: *Sa ranjenicima kroz V neprijateljsku ofanzivu — Na Sutjesci*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike: »Kongresi i konferencije«, »Izveštaj s puta« i »Referati«.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK 3/1965.

Potpukovnik Ivan Ljubanović: *Iskustva u organizaciji rada pri iskopavanju stena u širokom otkopu uz primenu kompresorskih baterija*

Kapetan Vladan Šljivić, dipl. inž.: *Telekomunikacije pomoću satelita*

Kapetan I kl. Milorad Belačević, dipl. inž.: *Jednofazni selsini u indikatorskom režimu rada*

Poručnik Radovan Ilić, dipl. inž.: *Poludebljina materijala*

Kapetan I kl. Boris Ravnahrib: *Primena jugoslovenskog standarda za klasifikaciju površinske hrapavosti industrijskih proizvoda*

Dragan Gavrilović, dipl. inž.: *Izduvni sistem motora i uzroci njegovog propadanja*

Pukovnik Zlatko Rendulić, dipl. inž.: *Upotreba vozila sa vazdušnim jastukom u vojne svrhe*

Major Živojin Janković: *Graviranje u fotogrametriji*

Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi i naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih vojnih časopisa, kao i bibliografiju